

**Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus**

Állattenyésztő mérnök alapképzési szak

Kaposvár környéki lovardák jólétének felmérése

Konzulens:

Dr. Molnár Marcell

egyetemi docens

Állattenyésztési Tudományok Intézet

Állatnemesítési Tanszék

Készítette:

Eigel Eszter

Kaposvár

2024

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	3
2. Szakirodalmi áttekintés.....	4
2.1 <i>A ló etológiája és tartása közötti összefüggések.....</i>	4
2.1.1 <i>Ló menekülő állat.....</i>	7
2.1.2 <i>A ló fejlett érzékszervei.....</i>	7
2.1.3 <i>A ló tanulékonyága.....</i>	9
2.1.4 <i>A ló hierarchikus életvitele.....</i>	10
2.1.5 <i>A ló testbeszéde.....</i>	11
2.1.6 <i>A ló fejlődése.....</i>	12
2.1.6 <i>A ló táplálkozási sajátosságai .....</i>	13
2.1.7 <i>A ló elhelyezése .....</i>	14
2.1.7.1 <i>Legelőre alapozott tartás.....</i>	14
2.1.7.2 <i>Futóistálló.....</i>	15
2.1.7.3. <i>A boxos elhelyezés.....</i>	16
2.2. <i>A ló tartásának állatjóléti kérdései.....</i>	18
3. Anyag és módszer.....	21
3.1. <i>A vizsgálatok módja.....</i>	21
3.2 <i>A kérdőíves felmérés értékelése.....</i>	21
4. Eredmények és értékelésük.....	22
4.1 <i>Vizsgált lovardák általános bemutatása.....</i>	22
4.2 <i>Jó táplálás.....</i>	25
4.3 <i>Jó tartás.....</i>	28
4.4 <i>Jó egészség.....</i>	33
4.5 <i>Megfelelő viselkedés.....</i>	36
4.6 <i>Egyéb.....</i>	38
5. Következtetések, javaslatok.....	39
6. Irodalomjegyzék.....	41
7. Mellékletek.....	42

1. Bevezetés

„Egy nemzet nagysága és erkölcsi fejlettsége híven tükröződik abban, ahogyan az állatokkal bánik.”

(Mahatma Gandhi)

Életem során mindig is rajongással szerettem az állatokat. Már kicsi korom óta állatok vetek körül. Nagyszüleim vidéken éltek, nagypapám nyugdíjas éveiben kezdett megismerkedni a mezőgazdaság szépségeivel. Növénytermesztés mellett, az állattartás is érdekelte. Bár nagypapám a korára való tekintettel visszavonult a mezőgazdaságtól, és nyugodalmasan tölti a napjait, a tanításai, amit kislánykoromban magamba szívtam, az mai napig elkísérnek. *„Bármilyen céllal is tartasz állatot, élete során adj meg neki mindent, azért, hogy jó élete lehessen, de ha eljön az ideje ne sajnáld, mert te megtettél érte mindent.”* Nem véletlen az, hogy diplomadolgozatom középpontjában az állatvédelem áll, azon belül pedig a lovak állatjóléti helyzete.

Amióta az eszemet tudom, szenvedélyes rajongás köt a lovakhoz. Vidéken, ahol a nyarakat töltöttem, láttam háznál tartott lovakat, luxus körülmények között vezetett istállót, lovasiskolát. Mindenhol más bánásmód volt megfigyelhető. Mindig is csodálattal töltött el a lóval való foglalkozás és a lóval való munka. A részese akartam lenni, mindent megtanulni róluk.

Pesti lányként, sajnos nem adatott meg a lehetőség, hogy heti szinten lovak közelébe kerüljek, de nagyszüleimnél, amikor csak tehettem figyeltem a lovakat, ha lehetőségem volt rá, akkor lóra ültem. Akkor kislányos hittel azt hittem, hogy ez mennyire egyszerű és csodás dolog. Nem láttam a lovak mögött elhelyezkedő folyamatos munkát.

Igazán akkor tudtam meg, hogy mi jelent a lovakkal való kapcsolat, a ló tartás, és a lóval való munka, miután teljesítettem egy négyéves kislány legnagyobb álmát, és hazahoztam az első lovamat. Húsz év tapasztalatát ez az egy ló teljesen átírta. Nagyon sok mindent tanultam tőle, olyan dolgokat, amit máshol nem lehet megtanulni, meg olyan dolgokat is, amit nem tanítanak meg lovardákban, mert lényegtelennek gondolják. Én türelmetlen embernek gondolom magam, de a lovak közelében ez hirtelen megváltozik. Minden gazdasági haszonállatnak és kedvtelésből tartott állatnak kettő dologra van szüksége, ahhoz, hogy nekik jó életük legyen, türelemre és szeretetre, ami itt a gondoskodásban merül ki. Az állat megérzi, hogy az ember hogyan áll hozzá, és ez a teljesítményén megmutatkozik.

A dolgozatomban tanulmányoztam a lovak etológiáját, az hogyan vezethető vissza a mai viselkedésükre, és vizsgáltam, hogy a Kaposvár környéki lovardák a lovak állatjóléti szükségleteit mi módon próbálják kielégíteni. A vizsgálat alatt egyértelműen befolyásolt az

állatokhoz fűződő kapcsolatom, és ösztönzőleg hatott az itthoni lótartás során megszerzett tapasztalatom is.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1 A ló etológiája és tartása közötti összefüggések

„Te egyszer s mindenkorra felelős lettél azért, amit megszelídítettél.” Olvasható a szinte mindenki által ismert idézet Antoine de Saint-Exupéry tollából. Az ember által megszelídített állatokat, legyen az gazdasági céllal vagy hobbi céllal tartva, fontos, hogy életük során a lehető legjobb bánásmódban részesítjük, biztosítani tudjuk számukra a legideálisabb tartási körülményt. Sok állattartó fejében él az a téves gondolat, hogy ha bőségesen kielégítjük az életszükségletükhöz nélkülözhetetlen dolgokat, azaz kellő élelmet és vizet biztosítunk, az már elég a jószág számára, ahhoz, hogy megfelelő életet élhessen, gazdasági haszonállatoknál, hogy megfelelően termelhessen. Ahhoz, hogy egy állat igényeit megismerjük, ahhoz vissza kell tekintenünk több ezer évvel korábbra, mikor az ember még nem házasította az állatokat. A lovak legfontosabb tulajdonságai még a domesztikáció előtti időkből alakultak ki életmódjuk következtében. A lovak történelmük során mindig is prédaállatok voltak, az ő életmódjuk, ezáltal a tulajdonságuk úgy alakultak ki, hogy a túlélésért, bármilyen körülmények között menekülni tudjanak. Ezek olyan tulajdonságok, amik olyan mélyen gyökereznek a fajban, hogy hiába van több évezrede a ló az ember szolgálatában, nem átformálhatók, nem tehetők semmissé (Horváth és Mészáros, 2008).

Már az ókorban nagy jelentősége volt a ló jelenlétének, az ember életében. Nagy erejének, finom mozgásának, gyors lábának nagy szerepe volt az emberek terjeszkedésében. Elsősorban a munkában segítette az emberiség életét. Igába vonva a földművelésben volt jelentős szerepe. Erejét kihasználva nagy földterületeket tudtak felszántani, művelni, ezzel az élelmezésben játszott fontos szerepet. Mégis talán a legjelentősebb szerepet a közlekedésben töltötte be. A kereskedelem gyors elterjedése, termékek szállítása. Az eljutás egyik helyről a másikra, a lóval volt a leggyorsabb, akár lóháton, akár szekéren utazva. Az emberek háborúiban is hű társként szolgáltak. Engedelmesen, félelmet nem ismerve követtek minket a legádázabb csatába, vitték a katonákat, húzták a nehéz ágyukat, pótolták a muníciót a csatatéren. Szinte minden jelentősebb pillanatban szerepet játszott az emberek életében, fejlődésében. Bár az egyik legértékesebb állata volt az emberiségnek, és megbecsülték őket, ameddig csak lehetett, de az

idős, beteges, sérült állatokat szelektálták, élelmezés céljából felhasználták. Így elmondható, hogy a ló volt az egyik legsokszínűbb állat az emberiség történelmében (Morris, 1993).

Az ipari forradalom kezdetétől a lovak szerepe egyre csekélyebb lett. Az utazást először a vasút, később az első autók megjelenése váltotta fel. Mezőgazdasági szerepe is egyre kisebb lett, mikor a motorok fejlesztésével korszerűbb mezőgazdasági gépekkel helyettesítették a lovak által ellátott feladatokat. A kereskedelem is robbanásszerű fejlődésnek indult az iparosodás következtében. A kereskedelmi célokra használt ló kiszorult a nagyobb teherbírású, gyorsabb tartálykocsik, kamionok mellett. Így a munkalovak száma jelentősen csökkent. Megfigyelhető, hogy az I. világháborúban még volt szerepe a lónak, viszont a II. világháborúban túlnyomórészt harckocsik váltották fel szerepüket (Morris, 1993).

Napjainkban a ló és ember viszonya jelentősen megváltozott. Elsősorban nem haszonállatként tekintünk rá, hanem sporteszközként, társként, vagy hobbi célra tartott jószágként. Néha már elmondható, hogy „átestünk a ló túlsó oldalára”, babusgatjuk, pénzt és energiát nem kímélve próbálunk számukra minden földi jót biztosítani. Ilyenkor hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy több évezredes múlttal rendelkező állat számára ez a túlzott figyelem már ártó lehet, azzal, hogy nem törekszünk a természetességre, ezzel számukra olyan környezetet teremtünk, amihez az eddigi életvitelük és berögzült magatartási formák miatt, kényelmetlen, akár egészségkárosító hatása lehet (Morris, 1993).

A profi versenysportban használt lovak értéke átlagosan milliós kategóriák, sőt vannak kiemelkedő származással és teljesítménnyel rendelkező lovak, amelyeknek ára forintban meghaladja a milliárdot is. Ilyen értékben, a tulajdonosok és a trénerok nem engedhetik meg maguknak, hogy a ló etológiai tulajdonságait tartsák mindig szem előtt. Ahhoz, hogy ezek a lovak teljesíteni tudjanak, speciális eszközökkel elégítik ki az igényeiket. Emellett sajátos módon tartják őket, ezzel próbálják minimalizálni az esetleges balesetkből adódó sérüléseket. Ez a tartásmód semennyire nem hasonlít a megszokott életmódjukhoz (Pongrácz, 2006). Jelenben a lovakat sportolásra, hobbi célra tartjuk, csak néhány fejlődő országban figyelhető meg, hogy a földművelésben lovakat használnak. Emellett Mongóliában még jelentős kultusza van a lovas nomád életnek. Ritka kivétel lehet még, olyan területeken való munka, ahova gépekkel nem lehet eljutni, csak lóval. Ilyen a hegyvidéki területeken a fakitermelés (Morris, 1993).

Bármilyen területen is használjuk a lovakat, bármilyen célból, nem szabad megfeledkeznünk róla, hogy ebben az esetben a tökéletes harmónia elengedhetetlen a közös munka kivitelezéséhez. Meg kell értenünk a lovak nyelvét. A lovak életében, mi vagyunk a középpontban, domináns szerepet játszunk, de a velük együtt töltött időben, azt tartjuk előtérben, hogy ő van a

középpontban, az ő szemszögéből szükséges szemlélnünk a világot. Ha nem próbáljuk a viselkedésüket megérteni, és anélkül próbáljuk az akaratunkat érvényesíteni, azzal nagy károkat okozunk a ló számára, és akár a lovas számára. Legfontosabb tulajdonsága a lovaknak, hogy menekülő állatok, és azt sem szabad elfelejteni, hogy tömegük fajtájuktól függően, átlagosan fél tonnát is meghaladhatja. Ha rosszul reagálunk a jelzéseikre, akár komolyabban is megsérülhetünk (Horváth és Mészáros, 2008).

Sajnos manapság egyre gyakoribb az „elrontott ló” és „tehetetlen lovas” párosítás. A profi tenyésztői munkának köszönhetően, lovaink teljesítménye, emellett munkakészsége, testalakulása folyamatosan tökéletesedett. Egyre nagyobb szaktudásra és tapasztalatra van szükségünk, hogy lépést tudjunk tartani jelenlegi lovaink tudásával, tanulékonyásával. A mai rohanó világban a cél az eredmény elérése, minél rövidebb időn belül. Az állatokkal való foglalkozás ezt a hozzáállást megbosszulja. Lehet, hogy eredményeket érünk el, de a kapkodás árát a jószág „fizeti” meg, ezzel maradandó károkat okozva egészségében. Az állathoz mindig türelemmel és sok idővel kell hozzáállni, ha ez nincs meg, akkor bele sem szabad kezdeni, mert a sok sikertelenség, hiba elégedetlenséget szül, ami feszültséggel jár, amit a lovak megéreznek, és megsínylik (Jackson, 1997).

A lovakkal való foglalkozással nem csak az ő képzésük történik, hanem mi is rengeteget tanulhatunk tőlük. A velük való foglalkozással mind a két fél rengeteget tanulhat, és kellő türelemmel és elszántsággal olyan tapasztalatokat szerezhethetünk, ami a későbbiekben rutinná válnak. Sokan elfelejtik, hogy a lovak érző lények, nem gépek. Ahogy emberből sincs kettő ugyanolyan, úgy lóból sincs. Mindegyiknek saját habitusa, szokása van. A lóval való foglalkozás ne legyen minden téren rutinfeladat, mert lehet, hogy egy adott lónál ez a módszer vált be, az nem garancia, hogy a másikonál is ez fog. Fontos, hogy megismerjük az állatot, amivel együtt dolgozunk (Horváth és Mészáros, 2008).

Ahhoz, hogy minél sikeresebb legyen a közös munka, fontos a lovak viselkedését megfejteni, ahhoz pedig le kell ásni a gyökerekhez. Tanulmányoznunk kell a természetes közeget. A lovak nyelvén leginkább akkor fogunk érteni, ha a természetesség nyelvét beszéljük. Mindig a lovat helyezzük középpontba, vegyük észre az alapvető igazságokat. Életmódunkat tekintve merőben eltérünk a lovaktól, más a kommunikációs eszközeink, a társadalmi felépítésünk. Az ember egy csúcsragadozó, a lovak ezt látják bennünk, míg ők menekülő állatok, és innen ered a közös munkában lévő hiba forrása (Parelli, 1994).

2.1.1 Ló menekülő állat

A lóra leginkább jellemző tulajdonság az, hogy menekülő állat. Természetes körülmények között élő ló az idejének nagy részét legeléssel tölti. Legtermészetesebb tápláléka a fűfélék, ha teheti, leginkább ezt fogyasztja. A fűféléknek nagy a víztartalma, a tápláló anyag tartalma elenyésző az abrakhoz képest. Ahhoz, hogy a jószág fedezni tudja napi energia szükségletét, egész napot legeléssel kellett tölteni. Fontos, ha bármilyen ismerős veszély vagy ismeretlen inger megzavarja a legelését, azonnal reagálni tudjon és gondolkodás nélkül menekülni kezdjen. Régen ez jelentette számára a túlélés kulcsát, ha nem reagált elég gyorsan, és nem kezdett el menekülni „lóhalálában”, lehetséges, hogy prédájává vált egy rá leselkedő ragadozónak (Gere, 2001).

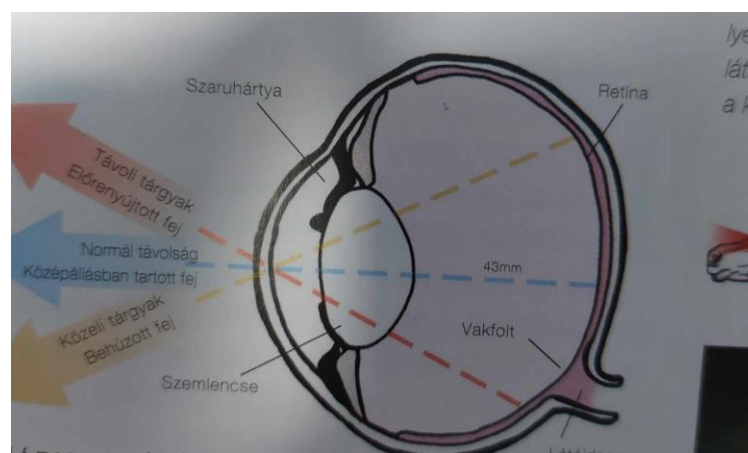
A menekülés, mint tulajdonság a mai napig jellemző a lovak viselkedésére. Elsődleges védekezési mechanizmusuk a menekülés. Manapság már nem fenyegeti a ragadozók által jelentette veszélyforrás a lovainkat. Szinte mindentől óvjuk őket, nem igen eshet külső tényezőtől bántódásuk. Emiatt nehéz az emberek számára elfogadni ezt a heves reakciót, nem értik a kiváltó okát. Nagyon fontos, hogy ilyenkor nem szabad megbüntetni az állatot semmilyen módszerrel. Számára ez a reakció teljesen természetes, és ezután következő büntetést nem fogja érteni. Hiába kísérti életünket már évezredek óta, a lovaknál a domesztikáció nem volt olyan sikeres, hogy a berögzött félelmeiken túl tudjanak lépni (Horváth és Mészáros, 2008). „Az emberhez fűződő viszonyuk örökké törekény maradt, mert a félelem túl mélyen költözött a szívükbe ahhoz, hogy mindezt elfeledhessék” (idézet a Suttogó című filmből).

A menekülést, mint heves reakciót sok foglalkozással és ismeretlen dolgokhoz való szoktatással lehet tompítani. Fontos, hogy ezt olyan helyen tegyünk, ahol a ló komfortosan érzi magát. A félelem forrása lehet egy adott tárgy kihívó kinézete, egy ismeretlen hang, egy érdekes mozgásforma. Lényeges a fokozatosság, ismerje fel a ló az ismeretlent, szokja meg, utána lehet fokozatosan hozzászoktatni az ingerekhez. Ebben az esetben azt jutalmazzuk, hogy nem váltott ki nála reakciót az adott veszélyfaktor. Későbbiekben, ha a ló újra találkozik ezekkel az ingerekkel, már ahhoz fogja kötni, hogy ha nem reagál rá, akkor megdicsérik (Horváth és Mészáros, 2008).

2.1.2 A ló fejlett érzékszervei

Ahhoz, hogy évezredekkel ezelőtt a ló képes maradjon túlélni a vadonban, nélkülözhetetlen volt, hogy olyan rendkívüli érzékelő képessége legyen, amivel a legkisebb jelzéseket észlelni

tudja, és rögtön reagálni tudjon rá. A lónak szinte minden érzékszerve rendkívül fejlett. 25000 Hz-et képes meghallani, tehát a mély és magas frekvenciájú hangokat is kiválóan észlelik, és emellett könnyebben beazonosítják a hang irányát és forrását. Látása éles, majdnem 360°-os szögben képes észlelni a körülötte történő eseményeket, kutyákhoz képest szaglásuk közepesen fejlett. Ennek köszönhetően apróbb rezdüléseket és mozgásokat is képes észlelni, és azonnal reagálni rá. Évezredek alatt megtanulta, hogy az adott jelzések után mi következik. Gyors tanulási készségének köszönhetően igen hamar megjegyezte, hogy egyes veszélyt jelentő tényezőket milyen előjelek előznek meg. Egy ismerős szagot, zajt, mozgást képes volt azonosítani, és lehető legegyszerűbben reagálni rá, és menekülni (Budiansky, 1997).

1. kép: Ló hármass látása

A lovakkal való munkában ezen tulajdonságuk remekül kiaknázzható. A lovak feladat közben fokozottan figyelnek ránk. Ilyenkor ismertetjük vele a feladatot, lassan, hogy ne váltsunk ki belőle rémületet. A feladat ismertetését egyre bátrabban és határozottabban kell megmutatni a lónak. Kitartó munkával a ló engedni fog a nyomásnak, mert nem szereti a stresszhelyzetet, és kezdetleges módon végrehajtja a feladatot. Ezután, ha a feladat magját elültetjük a ló fejében, kitartó gyakorlással minden mozdulatát finomítani tudjuk. Fontos, hogy mindig következetesek legyünk, maximális fegyelmet gyakoroljunk feladatok tanulása és végrehajtása közben. De sosem szabad agresszívan tanítani az állatot. A ló a gyakorlás közben rossz élményt fog párosítani a feladathoz, és ilyenkor fokozott stresszhelyzetben fogja végrehajtani a feladatokat. A fokozott stresszhelyzetben élő ló idegrendszere nem stabil, nem stabil idegrendszerű lóval való foglalkozás veszélyes, mert viselkedése kiszámíthatatlan lesz. A lovak számára is fontos a pozitív megerősítés így, ha egy feladatot jól végez el, vagy jelét mutatja annak, hogy érti a feladatot, akkor adjunk neki pihenő időt, és dicsérjük meg (Parelli, 1994).

Ennek a módszernek kellene lennie mindennemű lóval való foglalkozás alapjának, akár a szabad idomításban, akár a földről történő lókiképzésben, akár a csikók aktív belovaglásában, bekocsizásában. A módszer tökéletesre csiszolható kellő munkával és kitartással, akár apróbb rezdülésekből, vagy már a súlypontunk megváltozásából is tudni fogja a lovunk az elvégzendő feladatot (Parelli, 1994).

2.1.3 A ló tanulékonyága

A lovak rendkívül gyors tanulási készséggel rendelkeznek. Ezt a tulajdonságukat még a vadonban tökéletesítették, ha nem tanultak az első jelekből, akkor könnyen áldozatokká válhattak egy ragadozó által (Parelli, 1994).

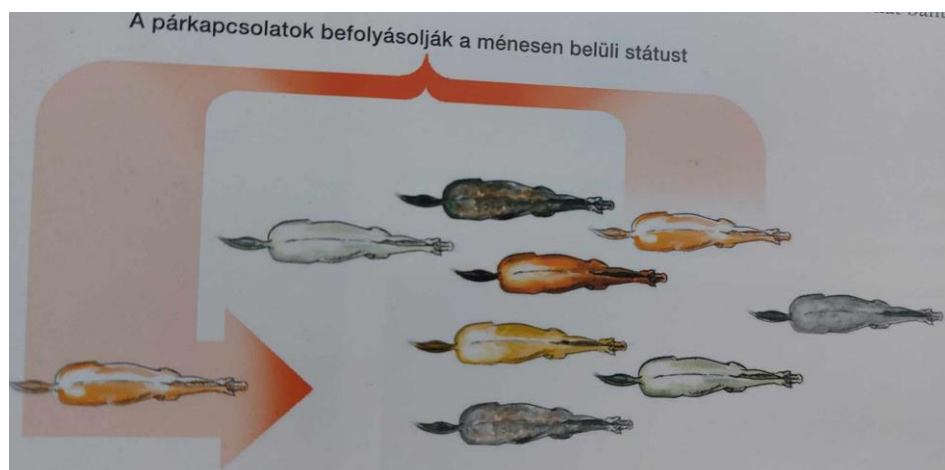
A ló hevessége és gyors reakciókészsége ellenére, az ingerekhez való szoktatásra elég fogékony. Gyorsan deszenzibilizálható avagy megnyugtatható állatfaj. Egy ló viselkedését stabilizálhatjuk azzal, hogy minél ingergazdagabb környezetet biztosítunk a számára, hagyjuk, hogy minél több külső tényezővel találkozzanak. A lovaknak egy állandóan változó környezethez kellett alkalmazkodni, ezért fontos volt, hogy gyorsan tanuljanak. Voltak olyan ingerek, amelyek szokatlanok voltak számukra, de megtanulták, hogy ártalmatlanok, például, ha közeli bozótból felrepült egy madár. Először rémületet váltott ki a lóból, a gyors mozgás, esetleg váratlan hanghatás, de pár ismétlés után felfigyelt a jelekre, menekülő reakciót azonban nem váltott ki belőle (Horváth és Mészáros, 2008).

A lovakkal való foglalkozás közben, hozzá lehet őket szoktatni az ismeretlen ingerekhez. A legszembetűnőbb eredményt a rendőrség lovainál láthatjuk. Azok a lovak szinte minden ingert ismernek, és fajra nem jellemző nyugodtsággal, rezdülés nélkül viselnek. Persze nem minden ló alkalmas rendőrlónak, ez nem csak a szakszerű kiképzésükön múlik, hanem az adott állat temperamentumán, idegrendszerén. Nagyon sok lovas szeret lovával terepen lovagolni. Ez akkor biztonságos, ha lovunk ismeri a terepen előforduló ingerek nagy részét, például vadakat, madarakat, ismeretlen tárgyakat, autókat. Ezeket nem ismerve könnyen megijedhet a lovunk, ami akár nagyobb balesethez is vezethet. Mindig jól készítsük fel a lovakat, akár saját akadály pályával, egyszerűbb eszközök használatával. Ha hevesebben reagál egy ismeretlen tárgy látványától, hangjától vagy szagától, akkor türelemmel és sok munkával addig terheljük ezekkel az ingerekkel, amíg közömbös lesz számára. Semmiképp sem szabad büntetni azért, amiért megijedt, mert félelmét csak mélyítjük, nehezebb lesz hozzászoktatni az ismeretlen ingerhez. A nyugodt lovat nyugodt rágás, sóhajtás, lehajtott fej jellemzi (Hunt, 1987).

A tanulékonyágukat elősegíti, hogy nagyon jó a ló memóriája. A feladatokat, ha egyszer megtanulta, nagyon nehéz elfeledtetni vele, semmissé sehogya nem tudjuk tenni. Ezért fontos, hogy megfelelő szakértelemmel álljunk lovaink idomításához, mert ha valamit rosszul tanítunk meg neki, akkor azon nem tudunk változtatni. Képzett ló vásárlásakor, már olyan lóval fogunk dolgozni, akinek berögzültek adott jelek és a jelekre elvégzendő feladatok. Ebben az esetben elmondható, hogy mi tanuljunk a lótól és ne fordítva. Nem szabad türelmetlennek lenni, sem büntetni, mert ezzel teljesen összezavarjuk az állatot. Korábban jól végezte a feladatot, pozitív visszacsatolást kapott, most meg ugyanarra a feladatra negatív jeleket kap. Ez a hozzáállás idegessé és frusztrálttá teszi őket, koncentrációjuk csökken, nem tudják mi helyes mi helytelen (Horváth és Mészáros, 2008).

2.1.4 A ló hierarchikus életvitele

Amióta az ember megismerkedett a lóval, tudta, hogy társas állatok, ménesben érzik legjobban magukat, hierarchikus társadalomban élnek egymással. A ménesben minden egyednek megvan a maga helye a ranglétrán, alá- és fölérendeltségi viszonyban állnak egymással. (Horváth és Mészáros, 2008) A ménes felépítése, általában egy vezér csődörből áll, ehhez gyakran társul egy vezérkanca, és alattuk kancák és csikóik helyezkednek el a ranglétrán. A ménesben élés fontos szerepe, hogy a lovak természetes szükségleteit minél könnyebben kielégítsék. Fontos a megfelelő élelem, víz és menedék, ahol nyugodt körülmények között tudnak hosszútávon tartózkodni. Minden lónak fontos a ménesben betöltött szerep, mert ez elősegíti az életben maradást és biztonságos közeget jelent számukra. A lónak kifejezetten rossz, ha egyedül tartják, mindig kell neki egy társ, mert az egyedüllét frusztrációval tölti el, tudja, hogy a túlélésre csoportokat alkotva van a legnagyobb esélye. Fontos még az utódok létrehozása, a faj fenntartása (Bird, 2004).

2. kép: Ménesen belüli hierarchia harc

A háziállatként tartott ló viselkedését nagyban formálják az ösztöneik. Manapság az élelem, víz és menedék igényüket az ember elégíti ki, aki a lovak számára domináns szerepet tölt be, azaz a ménes vezéralakja. A csoportos tartás mindig nagyon fontos a lovak számára, törekednünk kell arra, hogy társaikkal minél több időt töltsenek, kialakuljon közöttük a hierarchikus rend. Napjainkban a ménes létszáma tudatosan van kialakítva, a csődörök többségét kiherélik, a kancák termékenyítése tudatosan történik a kiválasztott ménnel vagy annak örökítő anyagával. Így a pázás mesterséges úton történik, ménesen belül ezt nem befolyásolják a lovak (Bird, 2004).

Az ember alkotta ménesben figyelembe kell venni a maximális területet, amit a lovak rendelkezésére tudunk bocsájtani. Nem szabad az állatokat túl kicsi helyre bezsúfolni, mert abból biztosan konfliktusok származhatnak, ami sérüléshez vezethet. A lovak nagyon érzékenyek a személyes terükre, amibe csak a számukra szimpatikus társaikat engedik be, ilyen téren eléggé válogatósak természetüktől függően. Ezért szükséges a megfelelő méretű terület, hogy ne kerüljenek egymáshoz túl közel, mert viselkedésük egymással szemben könnyen agresszívvá válhat. Sok ló nem szereti, ha a személyes terébe egy másik ló belép. Az ideális közelség két ló között minimum két lóhossznyi távolság, ahol érzékelik egymás jelenlétét, de minden egyed számára biztosított a személyes tér. Hosszútávon az a legjobb, ha egy lóra számolható terület 0,6 hektár. Kortól, nemtől és temettől függetlenül a ménesünket úgy alakítsuk ki, hogy az állatok jól kijöjjenek egymással. Ne legyen jelen az állandó agresszió egymással szemben (Bird, 2004).

A ménesben a lovak közötti kommunikáció testbeszéd segítségével történik. Széles látómezőjüknek köszönhetően jól belátják a körülöttük elterülő területet és köztük a társaikat is. Testbeszédükkel folyamatos jelzéseket adnak át a többi lónak, már az apróbb rezdülésekre is képesek válaszolni. Így a hangjelzések szükségtelenek a kommunikációjukhoz (Budiansky, 1997). A lovak testbeszéde az emberéhez képest rendkívül kifinomult, könnyen megtanulják az egy ménesben élő lovak egymás testbeszédét, és jól kommunikálnak egymás között (Bird, 2004).

2.1.5 A ló testbeszéde

A ló testbeszédének jelentős kifejező eszközei a fülek használata. A ló füle ritkán van nyugalomban, minden interakció közben mozog, ezzel kifejezve aktuális kedvét. A ló életében a füle rendkívül sok funkciót lát el. Elsősorban, mint egy detektor, a körülötte lévő környezetet

pásztázza, figyeli a számára idegen hangokat. Másrészt az aktuális érzelmi állapotát is tükrözi a ló füle állása, ezzel a társaiknak jelezve, hogy éppen milyen kedve van (Bird, 2004).

A ménesben élő lovak a mozgásukkal és elhelyezkedésükkel szabályozzák egymás helyzetét. Amelyik egyed mozgással képes meghatározni, megváltoztatni egy másik egyed helyét, az a hierarchikus ranglétrán feljebb áll, mint a másik egyed. Ilyen mozgás leginkább az etetők és itatók körül figyelhető meg, a domináns egyed elhajtja az alacsonyabb rendűt a vályútól (Bird, 2004).

A ló és ember viszonyában az ember a domináns fél, a ló pedig az alárendelt. A lovakat ezen módszerrel lehet a mozgásában kontrollálni, mind a szabadidőmításkor, mind a ló hátáról. Minden rezdülést alaposan tanulmányoz, míg végül, apróbb gesztusokból is könnyen megérti a teljesítésre váró feladatot. Például, ahhoz, hogy lóháton a ló álló helyzetből elinduljon, a sarkunkat óvatosan az oldalához kell érinteni. A ló nem csak azt érzi, hogy a sarok zár a bordáinál, hanem azt is, hogy a mozdulatsor közben hogyan változik meg a súlypontunk. Figyelmes lónak már az is elég, ha a lábunk nem is ér hozzá, hanem a súlypontváltozásból tudja, hogy az lesz a feladata, hogy elinduljon (Horváth és Mészáros, 2008).

3. kép: Ló füljelzései

2.1.6 A ló fejlődése

A lovak már születésükkor jó szervezeti fejlettséggel jönnek a világra. Az ellés után nem sokkal lábra állnak, és akár menekülésre is képesek veszély esetén. A mai lótaratók a csikókkal pár napos korban elkezdhetnek foglalkozni, a világhoz és annak gyakori ingereihez szoktatni őket. Szemük nyitva, ezért jól látnak, jelentős szervezeti szilárdsággal rendelkeznek.

Elmondható, hogy a ló igen fejletten jön a világra, de a teljes kifejtettkori alakját 3-5 éves korában éri el (Lamb és Miller, 2014).

Fontos, hogy a csikó képzése a korának megfelelő legyen, mert bizonyos feladatokhoz el kell érnie egy adott fejlettséget. Két éves koráig még egyszerűbb feladatokat csináljunk velük, kötőfékhez szoktatás, vezetgetés, lábak felvétele, szekérbe befogott anyakancához való szoktatás. Két éves korától a szabadidomítás kezdetleges formáinak elkezdése. Három éves korban fogható fokozatosan a nehezebb munkára, ekkor kezdődhet el a belovaglás és a fogatos munka. A hátcsigolyák öt éves korban csontosodnak be rendszeresen, addig elcsúszhatnak. Emiatt fontos, hogy aki a csikó belovaglását csinálja, az értsen a dolgához, erősítse a ló hátát, ügyesen lovagoljon, és ne legyen túl nagy teher a ló számára. Mindemellett az is fontos, hogy lássuk, hogy a ló munka közben hogyan dolgozik. A nem helyes belovaglás következményében a ló túlzottan az első végtagokra terhel, míg a helyes mozgásformájában fontos, hogy a hátsó lábakkal hajtsa előre magát. Ez a hiba javítható átlovaglással, de rengeteg munka a lovasnak és a lónak egyaránt, hogy egy rosszul berögzült formát újból megtanuljon (Lamb és Miller, 2014).

2.1.6 A ló táplálkozási sajátosságai

A ló legalapvetőbb táplálkozási formája a legelés. Leginkább kedvelt tápláléka a gyeper, aminek táplálóanyag tartalma alacsony, nedvességtartalma a szénához képest magas. Emiatt a legelőn tartott ló akár tizenhat órát is legeléssel tölthet. Kedveli a változatosságot, emiatt a táplálékai között megfigyelhető a fű, virágok, gyümölcsök, zöldségek és bogyók. Fű hiányában akár leveleket és a gyökereket is elfogyasztja. Evésére jellemző, hogy lassan válogatva, fürge mozgékony ajkával tépi le a növényzetet. Legelése elég egyedi az egyéb gazdasági haszonállatokéhoz hasonlítva. Együregű gyomra kicsi, emiatt lassan eszik, a falatot jobban megrágja, mint a szarvasmarha. Fontos, hogy minden falatot megválogasson, mert a ló nem képes hányni, így ha mérgező dolgot eszik, nem tud könnyíteni magán (Budiansky, 1997).

Az istállózott ló tartása merőben eltér a természetes, ridegen tartott ló tartásától és ez jelentősen befolyásolja a takarmányozását is. Az istállózott lovak etetése sehogy nem nevezhető természetesnek. A szabadon tartott ló idejének nagy részét táplálékkereséssel és felvételével tölti, ezzel szemben az istállózott lovak időszakonként kapnak nagy energia tartalmú, gyorsan elfogyasztható takarmányt. A boxos tartásban lévő ló mozgás hiányában többször kap kevesebb takarmányt, aminek elfogyasztása nem tart tovább pár óránál. A természetes legelőre alapozott tartáshoz képest gyorsan elfogyasztja a napi adagját. egyéb elfoglaltság hiányában a ló nem tudja lekötöni magát. Legelés közben folyamatosan mozgásban van, táplálékszerzéssel

foglalkozik. Ezzel szemben a boxban áll és vár. Ez a környezet hosszútávon frusztrációhoz vezethet, amely hatására olyan szokásokat vesz fel a ló, ami idegrendszerét destabilizálja, vagy szervezeteit károsítja. Ilyen lehet a karórágás, csettintgetés, levegőnyelés, alomanyag evése, ezzel trágyaevés (Budiansky, 1997).

2.1.7 A ló elhelyezése

A ló a házasítása előtt szabad ég alatt töltötte napjait. Ménesbe gyűlve, nagy legelőkön töltötték szinte az egész életüket, vihar esetén fák alá húzódtak, de folyamatosan szabadon voltak. Amióta a ló az ember szolgálatában áll, tartásukra elég sok lehetőség közül lehet választani, ez függ kortól, nemtől és használatától. A domesztikáció után az ember évszázadok óta gondosan figyel lovaink elhelyezésére, hisz mindig jelentős szerepet töltött az ember életében, így maximálisan figyeli igényeiket, gondoskodik róluk. Fontos volt, hogy a ló az ember számára mindig rendelkezésre álljon, használatra készen (Bird, 2004).

A lovak jól viselik a hideget, különösebb épületigényük nincs. Azok a lovak melyek rideg tartásban vannak elhelyezve, ősz elején a nappalok rövidülésével megkezdik a szőrváltást. Ez a folyamat energiaigényes, emellett jelentős a vitamin- és ásványianyag felhasználása is. Ilyenkor a lovaknak érdemes növelni a napi abrak mennyiségét. Emellett a takarmányhoz lehet kúraszerűen plusz vitamint biztosítani. Érdemes olyan helyen tartani a lovakat, ahol ez megoldható számukra. Viszont a lovak nem viselik jól a nedvességet. Emiatt még ridegtartásban is érdemes féltetőt biztosítani a fejük fölé, főleg az etető környékén, így lecsökkenthetjük a takarmány minőségi romlását, és a takarmányvesztést is (Bodó és Hecker, 2013).

Napjainkban a lovak elhelyezésére igen színes megoldásai vannak az embereknek, szinte minden tartásmód megfigyelhető. Itt nem csak a lovak korát, nemét és felhasználását veszik figyelembe, hanem a tulajdonosok lehetőségeit, különleges elképzeléseit. Ezesetben sokszor megfeledezünk arról, hogy bármely módon tarjuk a lovakat, a legfontosabb, hogy a helyük kialakítása induljon ki a természetes életmódjukból, mert így tudjuk leginkább kielégíteni az igényüket. A természetes tartásmódtól akkor térjünk el, ha a ló állapota vagy használata indokolja (Pongrácz, 2006).

2.1.7.1 Legelőre alapozott tartás

A legelőre alapozott csoportos tartás a legtermészetesebb módja a lovak tartásának, ez hasonlít legjobban az eredeti életmódjukhoz. Ez a tartásmód a legköltséghatékonyabb, mivel

gazdasági haszonállataink közül a lónak van a legkevesebb épületigénye. A legelő kialakításához szükséges az adott területet elkeríteni, emellett valamilyen vízforrást kialakítani. Fontos, hogy mindig legyen elérhető friss víz. Az itató körül érdemes lehet lebetonozni, ne legyen csúszós a kifröcskölt víz miatt. Téli időszakban, ha a legelő nem biztosít elég takarmányt a lovak számára, akkor érdemes kialakítani egy helyet a plusz takarmány számára. Ez a hely legyen esőtől védett, és ne legyen képes a talajvizet felszívni, mert az minőségi romlást eredményezhet. A rossz minőségű takarmánnyal történő etetés komoly betegségeket is okozhat. Szelesebb, esősebb éghajlaton érdemes egy félszer építeni, amelynek egyik oldala nyitott, az uralkodó szélirány elől védelmet nyújtson. A félszer célszerű lehet esetleg a lovak egyéni ápolására, körmölésére, állatorvosi vizsgálatra (Pongrácz, 2006).

A ridegtartásban született csikók szervezete szilárdabb, izomzatuk fejlettebb, tüdejük és szívéük erősebb, mint boxban tartott társaiké. Születése után pár órával a csikó lábra áll, a következő nap már futni is képes. Az ilyen csikó, a későbbiekben edzettebb, betegségekkel szemben ellenállóbb, egészségesebb lesz (Pongrácz, 2006). A csikó nevelése ménési körülményben segít a csikóknak megismerni az egymás közötti hierarchikus szabályok kialakulását, társaikkal való egymás közötti viselkedést. Átveszik tapasztaltabb társaik viselkedését, a velük született ösztönöket megerősítik, tanulnak hozzá (Bird, 2004).

2.1.7.2 Futóistálló

Futóistállóban leginkább a nagyobb tenyészetekben a kancákat szokták elhelyezni. Nagyméretű istállóban szabad mozgás biztosított a lovaknak. Fontos, hogy a balesetek elkerülése érdekében, minden egyed számára elég helyet biztosítsunk, kerüljük a zsúfoltságot. 8-10 m² terület jusson lovanként (Pongrácz, 2006).

A futóistállós elhelyezésnek nagyobb a ráfordítás és épület igénye, mint a legelőre alapozott tartásnak. Gondoskodnunk kell a megfelelő mennyiségű itatóberendezésről. Ezeknek működését napi szinten ellenőrizni kell. Fontos az etetők létesítése. Ezen istállóformában szinte mindig a fal mellé helyezük el a vályúkat, és abba készítik be a takarmányt. Így minden egyed hozzáfér, nincs konfliktus az állatok között. Érdemes egy kisebb elkerített részt kialakítani, a gyengébb és betegesebb egyedek számára, hogy megoldott legyen a nyugodt körülmények között történő kezelésük és az etetésük (Pongrácz, 2006).

A lovak négy oldalról zárt térben vannak, ezért fontos, hogy gondoskodjunk a megfelelő levegőcseréről. Mivel a lovak alá mélyalmot helyeznek, amit évente pár alkalommal cserélnek, emiatt az ammónia koncentráció megnőhet, ami belélegezve betegségeket okozhatnak

valamennyi állatfajnak (Bodó és Hecker, 2013). Az ammónia (NH_3) színtelen, jellegzetes szúrós szagú, vízben meglehetősen jól oldódó gáz, amely nitrogén tartalmú vizelet és bélsár bomlása következtében kerül az istálló levegőjébe. Belélegezve a nyálkahártyát károsítja, felszívódva pedig a központi idegrendszerre fejt ki negatív hatását. Folyamatos belégzés után tüdővizenyőt, tüdőgyulladást, drasztikus esetben halált okoz (Kovács, 1990).

Az alomanyag mindig bőségesen kerüljön az állatok alá, mert nedvességet magukba szívva és megköti a keletkezett gázok egy részét. Emellett fontos a megfelelő szellőztetés is, hogy a káros gázokat tartalmazó levegőt, szén-dioxidot, ammóniát, kén-hidrogént és szén-monoxidot oxigéndús levegőre cseréljük (Kovács, 1990).

A ló nem kényes a hidegebb klímára, jól tűri a téli hónapokat, viszont a huzatot nem szereti. A futóistállókon megfigyelhető, hogy a falak mentén ablakokat biztosítanak, amelyek egész nap nyitva vannak. Az ablakok megléte miatt biztosított, hogy minden irányból kellő fényt kapjanak az állatok, nem sötét helyen kell tartózkodniuk (Bodó és Hecker, 2013).

A futóistállókkal szemben legalapvetőbb követelmény, hogy védje a ménest az időjárási viszontagságokkal szemben. Emiatt a lovak az idejük nagy részét nem itt töltik, hanem legelőn, csak szélsőséges esetben tartják itt őket. Ha kancákkal együtt csikónevelés történik, akkor az istálló alkalmas lehet a napi egyszeri abrakolás megoldására. A kancának a laktáció idején szüksége van az energiára a tejtermeléshez, így érdemes lehet energiadús kancatápot etetni velük. A csikóknak választás után a növekedéshez van szüksége plusz energiára és fehérjére az izomzatuk megfelelő fejlődéséhez, így nekik is abrakolásra van szükségük, amelyet egy futóistállóban biztosítani lehet (Pongrácz, 2006).

A természetes tartástól olyan mértékben tér el, hogy itt épületet létesítenek, amelynek az egyik alapelve, hogy állat- és üzempcentrikus legyen. A legegyszerűbb, hogy a lovak kevés segítséggel tudjanak az adott időben bejutni a futóistállóba, az épület üzemeltetése a lehető legkevesebb élőmunka felhasználásával járjon. Itt a gépesítés a lehető legalapvetőbb dolgokban nyújt segítséget, mint például az évenként pár alkalommal történő almozás. Az istálló fenntartása a lehető legolcsóbb legyen (Bodó és Hecker, 2013).

2.1.7.3. A boxos elhelyezés

Napjainkban a sport- és versenylovak elhelyezése egyedileg történik, az ő életükben a boxos tartás számít általánosnak, legtöbb helyen előírásnak. A boxban való tartás áll a legmesszebb a ló természetes igényeitől. Valamennyire alkalmazkodnak a megváltozott életkörülményekhez,

de az embernek is igyekeznie kell, hogy a ló számára komfortosabbá tegye a tartását. A boxok legyenek tágasak, jól megvilágítottak, akár ablakuk is lehet. Ez a lovaknak plusz ingert jelent, mivel báméskodással is lefoglalhatják magukat, ezzel is plusz időtöltést biztosítva a számukra. Az ablakoknak köszönhetően a lovak számára folyamatosan biztosított a friss levegő (Bodó és Hecker, 2013).

A boxos tartásban történő elhelyezés azért szükséges, mert ezeknek a lovaknak különleges igényük van, amit legegyszerűbben így lehet biztosítani a számukra. A sport és verseny célra használt lovakat egyedileg tartják, ezzel elkerülve, hogy két ló megrúgja, megcsípje egymást. Egy rossz mozdulat miatt akár hónapokra kieshet a munkából a balesetet elszenvedő állat. Ritkább esetben, olyan helyen is eltalálhatja a lovat egy rosszul irányzott rúgás, amit műtéti úton lehet csak rendbe hozni. A teljes gyógyulásra kevés az esély, jobb esetben még lovagolható a ló, de a versenysportot abba kell velük hagyni. Verseny előtt az egyedi karámozást is kerülni szokták, hogy az ereje teljében lévő ló, a nagy ugrándozás, futás következtében ne sérüljön le (Bodó és Hecker, 2013).

A sport és versenylovak esetében egyébként is előnyös az egyéni tartás, mert ebben az esetben az egyéni takarmányozás is megoldott, akár naponta több alkalommal. Ezeknek a lovaknak különleges igényük van, amit plusz takarmánnyal és kiegészítőkkal szükséges fedezni, ahhoz, hogy a versenyhez szükséges kondíciójukat elérjék és megtartsák (Pongrácz, 2006).

A hobbilovaknak két fontos csoportját különböztetjük meg, az egyik a lovarda vagy lovardavezető tulajdonában lévő iskola lovak, a másik pedig a bértartásban lévő, kedvtelésből tartott lovak. Sok esetben a bértartott lovakat boxban helyezik el, és egyéni karámozással oldják meg, hogy legyen egy kis szabad terük, ahol kedvükre hempereghetnek, futkoshatnak. Csoportos tartásba akkor helyezik őket, ha a tulajdonos erre külön engedélyt ad. Erre azért van szükség, hogy egy esetleges sérülés miatt a lovarda ne legyen felelőségre vonható (Pongrácz, 2006).

Az iskola lovakat is sok esetben tartják boxban, bár rájuk kevésbé figyelnek, mint a magántulajdonban lévő bértartott lovakra. Őket csoportosan is kiviszik a legelőre, vagy karámba. Az iskola lovak célja a profit szerzés, így azért nem tartják teljesen legelőre alapozva őket, mert ha lovagolni jönnek, akkor könnyen felszerszámozhatóak, mindig tiszta és száraz ló várja a tanítványokat (Pongrácz, 2006).

Speciális boxos tartást igényelnek a tenyészmének. A méneket, ha nem is teljesen elkülönítve, de az istálló nyugodt helyén kialakított boxba tartjuk. A mén temperamentumától

függően lehet neki biztosítani egyéni karámot. Fontos, hogy a karám fala olyan anyagból készüljön, amin nem tud a tenyészmén áttörni vagy kiszökni (Bodó és Hecker, 2013).

Az ember próbálja a legnagyobb komfortot megteremteni a lovak boxban való tartásához, de mind szociálisan, mind egészségügyileg sérülnek. Az egymástól való elzárttság, az, hogy napjainak nagy részét boxban tölti, napi 1-2 órát, ha kijöhet mozogni, sajnos nem elég, hogy szervezetenként és mentálisan egészségesek maradjanak. Ha ebben a helyzetben nem gondoskodunk a lovakról, kialakulhatnak mozgásszervi, emésztőszervi, valamint légúti megbetegedések, nem is beszélve a rossz szokások kialakításáról, ami további megbetegedésekhez vezethetnek (Jónás, 2008).

Számunkra az állatok jóléte a legfontosabb, így ha nem tudnak alkalmazkodni a kialakult mesterséges környezethez, akkor fokozatosan romlani fog az állapotuk. A lovak ragaszkodnak a megszokott dolgaikhoz, nem szeretik a bizonytalanságot. Emiatt a lovardákban igyekeznek egy állandó munkarendet kialakítani, minden akkor történjen, amikor ők megszokták. Egy időben kapják a szénát és az abrakot, így a ló számára nincs bizonytalan idő, hogy kap enni vagy sem. A munkavégzése időpontja se változzon, próbáljuk úgy ütemezni a dolgokat, hogy adott időben vigyük mozogni a lovat. A rendszeresség a ló életében hatékony, gyors munkát eredményez, javul a közérzetük, kiegyensúlyozottabbak, nyugodtabbak lesznek (Jónás, 2008).

2.2. A ló tartásának állatjóléti kérdései

A lovak tartására vonatkozó speciális állatvédelmi jogszabály jelenleg nincsen, az általános tartási feltételeket a mezőgazdasági haszonállatok tartásának állatvédelmi szabályairól szóló 32/1999. (III. 31.) FVM rendelet tartalmazza (NÉBIH, 2012).

Az állatvédelem nem más, mint az állatvilágot a külső veszélyforrásoktól védő emberi tevékenységek összessége. Hozzávetőlegesen ide vehetjük a természetvédelmet, mert állattartás nincs anélkül, hogy a környeztet és annak védelmét ne vegyük figyelembe. Az állatok számára is fontos, hogy az élőhelyüket megóvjuk és az ő igényeikhez mérten igazítsuk. Figyelembe kell venni az állategészségügyet is, melynek célja, hogy a járványokat és állatbetegségeket minimalizáljuk, kizorítsuk. Nem tudunk minden ellen védekezni, de ha kiküszöböljük az emberi hanyagság okozta betegségek számára kedvező környezet megteremtését, akkor minimalizálni tudjuk az állományban az invazív módon terjedő kórokozók által megfertőzött egyedek számát. A gazdasági haszonállatok vonatkozásában az volt a cél, hogy az állatokat minél kevesebb szenvedésnek tegyük ki, a durva bánásmódot

kerüljük, hiszen az állatkínzás bűncselekménynek számít. Ma már az állatjólét megteremtésére terelődött a figyelem (Pelyva, 2008).

Az állatjóléti szabályozás az állatvédelem keretein belül helyezkedik el. Megfigyelték, hogyha az állatok igényeit maximálisan kielégítik, komfortos körülményeket teremtenek a számukra, akkor a termelés is jelentős mértékben javul. Nem elég itt figyelembe venni egy adott fajt, és annak igényeit, hanem a fajon belül az állatok korát, nemét, hasznosítását is szem előtt kell tartanunk. A jó gazda gondossága az az emberi tevékenység, amelynek célja, hogy az állat fajának, fajtájának, nemének, korára jellemző fizikai, élettani, tenyésztési és etológiai sajátosságainak, valamint egészségi állapotának megfelelő életkörülményeket biztosítsunk, továbbá tartási, takarmányozási szükségleteit kielégítsük. Ló esetében beszélhetünk egyedi bánásmódról. A boxos tartásban élő lovaknál megfigyelhető, hogy a boxok ajtaján lovanként feltűntetik, hogy az adott lónak esetleg milyen plusz takarmányra, vagy orvosságra van szüksége és milyen rendszerességgel (Pelyva, 2008).

Az minden gazdasági állatnál elvárt, hogy gondoskodjunk a jószág megfelelő táplálásáról. Ebben az esetben megkülönböztetünk sport célra használt lovakat és vágólovakat. A vágólovak esetében a cél, hogy lehető legrövidebb időn belül, a legköltséghatékonyabban elérjék a vágósúlyt, míg a sportolási célra használt lovak esetében a jó kondíció elérése és fenntartása a cél. Egy adott egyed kondíciója nem állandó, folyamatosan változik. Ebben az esetben megkülönböztetünk zsírkondit és izomkondit. A ló használatától függően határozzuk meg, hogy éppen milyen állapotra van szükség (NÉBIH, 2012).

A jó tartás feltétele, hogy a lovak ne egyedül legyenek, ha nem is egy legelőn vannak, legyen lehetőségük egymást látni, vagy hallani. A csoportosan tartott lovak mozgásmennyisége jóval nagyobb, mint az egyedül tartott lovaké. A mozgás a ló életében elengedhetetlen, az egészséges fejlődéshez, emésztéshez. Ennek tudatában a boxos tartás akkor megfelelő, ha a lovak számára biztosított karám vagy legelő, ahol elegendő mozgástere van, ingergazdag környezetbe kerül, természetes fény éri, ezáltal növekedik a D-vitamin képződése a szervezetében (Lehner, 2009). Szabad tartás esetén biztosítani kell az állatok számára olyan területet, ahol a szélsőséges időjárási körülmények esetén, valamint ragadozókkal (egyre gyakoribb a kóborkutyák által okozott támadás) és egyéb egészségre ártalmas hatásokkal szemben védelmet találnak (Pelyva, 2008).

Törekedni kell a lovak egészségi állapotának megőrzésére, esetleges betegségekre való felkészülésre. A lovaknál a többi állathoz képest gyakori a lábsérülés kialakulásának kockázata, ilyen esetekben legyen a lovardában olyan eszköz, amivel enyhíteni tudjuk a tüneteket. (Jégzselé, fásli) Számolni kell a lovak egyik leggyakoribb betegségével, ami a kólika. Még a

leggondosabb gazdánál is van, hogy a ló bekólikázik. A kólika egy tünetegyüttes, amely a lovak gyomrának és bélrendszerének fájdalmát jelzi. Ez kialakulhat fronttól, új takarmánytól, mozgáshiánytól, kisebb vízfogyasztástól, túlevéstől, rossz minőségű takarmánytól, nem megfelelő takarmányozástól. Itt a legfontosabb a tünetek mihamarabbi észlelése, ezután azonnali segítségnyújtás megkezdése (NÉBIH, 2012).

Ügyelni kell az állattartónak a belső berendezések megfelelő működésére, különösen az elektronikus berendezésekre. Napi ellenőrzés szükséges, észlelt hibát azonnal orvosolni kell. Fontos a tűzvédelem, esetleges meghibásodás nem csak a telep gördülékeny működését hátráltathatja, hanem veszélyes is lehet (Pelyva, 2008).

Az állattartónak gondoskodnia kell arról, hogy a világítás, hőmérséklet, relatív páratartalom, a levegő portartalma, gázkoncentráció vagy zajintenzitás értékei az állatra ne legyenek káros hatással, valamint, hogy megfeleljenek a bevált gyakorlatnak és az állat élettani, viselkedésbeli szükségleteinek. Az állatot állandó, illetve hirtelen nagy zajnak kitenni tilos. Korábban kifejtettem, hogy a ló egy menekülő állat, és ha szükségtelenül megijesztjük, akkor komolyabb balesetek is történhetnek (Pelyva, 2008).

3. Anyag és módszer

A szakirodalmi áttekintés fejezetből kiderült, hogy a lovak etológiájának megismerése után, mire van szükségük. Kaposvár környékén megvizsgáltam öt lovardát, ahol főleg azt kutattam, hogy mi módon próbálják biztosítani a lovak állatjólétéhez szükséges elengedhetetlen feltételeket. Az állapotfelmérés egy helyszíni szemle után, egy kérdőív kitöltésével történt, egyeztetve a lovarda vezetővel és néhány oda járó vendéggel. Részletesen kitértem a lovak takarmányozására, tartására, egészségi állapotukra és viselkedésükre, továbbá a lovardában dolgozók képzettségére.

3.1. A vizsgálatok módja

A lovardákban egy zárt, alternatív kérdőíves felmérést végeztem. A kérdőívben öt nagy témakört vizsgáltam lovardánként. Hogyan oldják meg a jó táplálást, jó tartást, jó egészségi állapot fenntartását, megfelelő viselkedést, és egyéb fontos körülmények kezelését. Kérdéseimből Excel táblázatot készítettem, amelyben a válaszadóknak eldöntendő kérdésekre kellett válaszolniuk, de komplexebb válaszadásra is lehetőségük volt, ha valamelyik válasz nem teljesen egyértelmű. A kérdőív kitöltésében a lovarda vezetői segítségemre voltak, emellett megkérdeztem az ott dolgozókat is. Segítségemre voltak olyan egyetemi társaim is, akik valamilyen oknál fogva, saját lovak bértartása, vagy oktatás céljából valamilyen kapcsolatban állnak az adott lovardával.

A vizsgálatok célja nem az adott lovarda lejárata volt, hanem kutatási céllal történő felmérés. Így a lovarda vezetőkkel közösen megbeszélve, a diplomadolgozatomban L1, L2, L3, L4, L5 néven értékelem ki az összes lovardát. Mivel szinte az összes hely bevétele vendégorientált, emiatt nem szeretném névvel feltüntetni őket.

3.2 A kérdőíves felmérés értékelése

A teljes kérdőívet témánként és lovardánként értékeltem ki. Azt figyeltem, hogy mennyire tudnak alkalmazkodni a különböző specifikációjú lovardák a jogszabályi és állatjóléti szempontokhoz, esetleg milyen hiányossággal rendelkeznek. Azt is vizsgáltam, hogy adott szituációban megoldható ezek kiküszöbölése mennyi munka és anyagi ráfordítást igényel.

4. Eredmények és értékelésük

4.1 Vizsgált lovardák általános bemutatása

A L1 lovarda elsősorban hidegvérű lovak tenyésztésre specializálódott. A hidegvérű lovat erős csontozat, nagy izomtömeg, dús szőrzet, mokány testalkat jellemzi. Temperamentumuk nyugodtabb, mint a melegvérű lovaké. Robosztus termetük, nyugodt vérmérsékletük alkalmas arra, hogy kiváló igásló, fogatló legyen belőlük. A gépesítés előtti időben jelentős szerepük volt a mezőgazdaságban és erdőgazdaságban. Ezen hasznosításuk jelentősen lecsökkent. Olykor megfigyelhető, hogy hobbi célra is alkalmazzák őket, nyugodt viselkedésük miatt egy kezdő lovas számára megbízhatóbbak, akár több napos kihagyás után is, mint a melegvérű lovak.

L2 istálló elsősorban versenyistálló, mellette különböző lovas képzéseket tartanak. Legjellemzőbb fajta az istállóban a magyar sportló. A magyar sportló kitenyésztésekor a cél, hogy az ugrósportban az eddiginél nagyobb képességű lovakkal tudjunk indulni. Igen vegyes összetételű törzskanca állományt használtak a kitenyésztéshez, nóniuszt, mezőhegyesi félvért, gidránt. A magyar kancákhoz holsteini, hannoveri és angol telivér lovakat állítottak tenyésztésbe.

Az L2 lovardában fedett lovaspálya található, ahol időjárástól függetlenül tudnak lovasokat képezni, versenyeket tartani. A magyar sportló ideális választás az ilyen beállítottságú lovarda számára, mivel ez a fajta aránylag megfizethető, német vagy holland fajtákkal szemben, másrészt kiemelkedő a teljesítményük díjugratásban és díjlovaglásban egyaránt.

Megfigyelhető, hogy fiatal nyers lovakat vesznek, és ott lovagolják be, úgy alakítva ki a lovakat, hogy a lovarda számára kedvező tudásuk legyen. A képzésben résztvevő tanulók számára biztosítanak lovat, amivel a tanulmányaik befejezéséig foglalkozni tudnak. A képzés elején, mindenki szintjéhez megfelelően lovat párosítanak, és ha a páros jól működik együtt, akkor a ló a lovas gondjaira van bízva. Ha az adott tanuló ügyesebben fejlődik a képzés során, lehetősége van nagyobb potenciálú lóval foglalkozni, együtt dolgozni. A tanulóknak így lehetőségük van a lovarda által szervezett versenyen is indulni, a rájuk bízott lóval. Így ha nem adatott meg bizonyos körülmények miatt, hogy saját lóval lehessen versenyezni, akkor lehetőséget kapnak rá az ügyesebb lovasok.

L3 lovarda elsősorban lovasiskolaként működik, de lehetőség van bértartásra is. Különböző korú, nemű és fajtájú lovakat tartanak itt. Iskolalónak a nyugodt természetű, kiegyensúlyozott, jól képzett, úgymond automata lovakat használnak. Mivel a kezdőktől a haladó lovasokig járnak

ide, fontos, hogy a ló tudása kompenzálni tudja a gyermek tudásának hiányát. Különböző korú gyerekek járnak lovagolni, így elég színes lóállománnyal dolgoznak. A kicsi póniktól kezdve, a nagyobb lovakon át, mindenki számára megtalálható az ideális méretű ló. Elsősorban idősebb lovakkal dolgoznak, mivel a csikók még játékosak lehetnek, de természetesen lehetnek kivételek. Leginkább kancát és herélt lovakat tartanak, méneket nem. Sok ménnek a kancák miatt kiszámíthatatlan a viselkedése, emiatt nem kockáztatják meg az esetleges balesetet. Tudatos tenyésztés nincs, esetleg ha bértartó szeretne lovának csikót, akkor mesterséges módon, állatorvos által történő termékenyítéssel megoldott.

L3 lovarda elsősorban vendég orientált lovarda, így a lovak felszerelése és a lovasok felszerelése általuk biztosított. Minden lónak saját kantárja van, amit használat után lemosnak, leápolnak. A nyergek is a lovak hátára egyedileg lettek kiválasztva, ezzel nem okoznak az állatnak sérülést. Az egyéb felszereléseket mindig tisztítják, szennyezett nem helyezik fel a lóra. A kezdő lovasok számára, akik még most kezdtek megismerkedni a lovakkal és lovaglással, mint sporttal, biztosítanak védőfelszerelést. Így a szülőnek nem kell az első órára mindent megvennie.

L3 lovardában több lovaspálya található. Jó idő esetén van kinti pálya, ami homokos, így nem csúsznak meg rajta a lovak. Biztosított fedeles pálya is, így az esős időszakban is lehetőség van a lovaglásra. Itt is homokot alkalmaznak, ami a ló lábának kitűnő, mivel megköti a nedvességet, nem csúszik, mint a sima talaj, emellett puha. Az állandóan használt lovak számára fontos a lábvédelem. Minden pálya igényesen van felépítve, ezért lehetőség van háziversenyeket is tartani. A lovarda a kezdőkön át a haladóig, minden szintű lovassal foglalkoznak, így aki most kezdi a sportot, az is szakszerű oktatást kap, aki pedig versenyszerűen szeretne ügyességi feladatokat csinálni, vagy díj ugrani szeretne, annak is van lehetősége fejlődni. Ez a sokszínű munka a lovak számára is kedvező, mert nem fásulnak bele a monotonitásba. Bónuszként megemlíthető, hogy a lovarda jó elhelyezkedése miatt tereplovaglási lehetőség is adott. Ügyesebb lovakkal és lovasokkal el lehet menni kirándulni a lovarda környéki erdőkben. A lovak ezt nem munkának, hanem kikapcsolódásnak veszik.

L4 lovarda hasonló irányultságú, mint az L3 lovarda, azaz legfőképp lovasiskolaként működik, de ugyanúgy fogadnak tulajdonosoktól lovakat bértartásra. Leginkább kis családi lovardaként jellemezném a helyet. A lovarda területén található lakóház, ahol a tulajdonosok élnek. Adott területen alakították ki a lovardát, ami kislétszámú lóállomány befogadására képes. A legelő területe is mérsékeltebb az L3 lovardához képest.

Több fajta lóval dolgoznak a lovasiskolában, a kisebb gyerekek számára lehetőség van pónin lovagolni, a nagyobbaknak pedig rendes lovak is rendelkezésükre állnak. A lovardában a

kezdőktől a haladókon át, mindenki számára van tanulási és fejlődési lehetőség. Herélt és kanca lovakat használnak elsősorban, mént nem tartanak. Kézből történő tenyésztés nem történik. A bértartók vagy néha a lovarda tulajdonosai eldöntik, hogy legyen csikó, akkor állatorvos által történik a termékenyítés.

A lovarda elég népszerű a lovasok körében, elég sokan járnak oda tanulni. Emiatt igyekeznek jól felszerelt pályákkal készülni a tanulni vágyóknak. Egy fedett, homokos fedeles pálya mindenki számára elérhető, a bértartók is használhatják kedvükre, és remek oktatásra is lehetőség van. Szakszerű edzők segítenek a kezdő lovasoknak elsajátítani a lovaglás alapjait, a haladóknak fejleszteni a meglévő lovastudásukat. Elsősorban kezdő lovasok tanulnak, kevés a haladó lovas, de nekik is lehetőség van ugróedzéseket tartani.

Az L5 istálló elsősorban tréning istálló, nyers lovak belovaglásával, elrontott lovak átlovaglásával, vagy speciális lovak átképzésével foglalkoznak. Elsődlegesen a tulajdonosok viszik el a lovat ebbe az istállóba, ott bértartásba helyezik, és emellett különleges tréninget kapnak. Fialat nyers lovakat szoktatnak fokozatosan a munkához, figyelembe véve testi adottságaikat. Először földről kezdik a feladatokat tanítani nekik, fokozatosan.

Sok esetben kerülnek le nehezen kezelhető lovak, akikkel gazdáik nem boldogultak. Itt szükséges az a szakértelem, hogy a lóban lévő eddig berögzült tudást, és hozzáállását az emberhez átalakítsuk elsősorban a fejében, utána kérhetünk tőle a földről feladatokat. Fokozatosan kell újraépíteni az alapokat. Először le kell vele tisztázni, hogy ebben az esetben az ember a domináns fél, és innentől kezdve a megszokott elképzelései megváltoznak. Viszonyulnia kell az emberhez, az ő testbeszédéhez, alárendelt félként kell reagálnia.

Kerülnek oda lovak átképzésre. Jelenleg tulajdonomban lévő ügető mén is 3 hónap átképzésen vett részt, még a régi gazdája megbízásából. 8 éves koráig arra képezték és használták, hogy szulki mögött, a lehető leggyorsabban ügessen, véletlenül se kezdjen vágatni. Rengeteg versenyen vett részt a Kincsem Parkban, folyamatosan kitéve a versenyzésnek és szigorú edzésnek. Nyugdíjazásakor gazdája annyira megszerette, hogy nem fogatsportban, hanem hobbi hátaslóként szerette volna tovább használni. Így került le az L5 istállóba. Mivel Vezun eddig senki nem lovagolt, így szinte úgy, mint egy csikó esetében az elejéről kellett felépíteni a képzését. A szerszám ismerete nem jelentett számára újdonságot, de az, hogy máshonnan kapja az utasításokat és nagyobb súllyal van terhelve az számára még ismeretlen volt. Alap földi feladatokat is ismert, ez számára jó alapot jelentett. Itt fontos fordulópontra a képzésben, hogy eddigi berögzült munkafolyamatot átértékelje a fejében. Ha hozzászokott a háton való munkához a lovassal együtt, meg kellett tanulnia, hogy most az eddigi tiltás helyett, miszerint biztatásra neki gyorsabban kellett ügetnie, nem ugorhat vágatába, most pontosan ez a feladata.

A leggyakoribb fajta, ami a lovardában előfordul az angol telivér, amelyeket a galopp versenysport után, idejekorán nyugdíjazva átképzésre mennek. Sok esetben ezeket a lovakat gazdáik viszik le, de a lovarda is vásárol ilyen lovakat, hogy átképzésük során értékesítsék őket. Fontos, hogy a verseny kondíciójukat, amit szikár, vékony testalkat jellemez, azt picit javítsuk, hizlaljuk a lovat. Az angol telivéreket ugrósportokra képzik át, sportos testalkatuk és pörgős jellemük ideálissá teszi rá őket. Gyakran használják őket militaryban vagy díjugratásban is. Sok tulajdonos viszi el az L5 istállóba magyar sportló csikókat belovaglásra. Egy jó alap a csikó fejében, már fél siker a későbbi kiképzése során. Ha a csikó biztosan tudja az alapokat, a tulajdonos kérésére el lehet kezdeni vele az ugróedzéseket és azok alapozó feladatait. Hobbi lovasok is sokszor kérnek segítséget, ha nem boldogulnak a lovukkal, vagy csak nagyon jól képzett, stabil tudású lovat szeretnének maguknak.

A lovak képzésére speciális fedett, homokkal felszórt körkarámot alkalmaznak, ahol az alapokat megtanítják nekik. A későbbi fejlődésükhöz egy óriási fedeles pálya is használható, ahol akadályokkal lehet tovább képezni a lovakat. Szabad téren is található kisebb lovaspálya, ami lehetőséget biztosít a kinti edzésekhez. A lovak képzésében szükséges a szabadtéri munka is, hogy szokják a kinti időjárási viszonyosságokat. A lovak nem szeretik a szelet, mivel a hallásukat tompítja, emiatt frusztráció alakulhat ki náluk. Ezért fontos, hogy hozzászoktassuk őket.

4.2 Jó táplálás

Az L1 istállóban a méneket speciális módon igényüknek megfelelően takarmányozzák, hogy mindig megfelelő kondícióban legyenek. A ló szezonális ivarzó, leginkább tavaszi időszakban várható a sárlás, de ősszel is lehet gyengébb peteérési időszak. Egy ilyen időszakra nem csak a kancákat kell felkészíteni, hanem a ménnek is jó állapotban kell lenniük, ahhoz, hogy életképes ivarsejteket termeljenek. A kancák takarmányozása is jelentős, mert életképes petesejtet kell termelniük, emellett a megtermékenyítés után a magzatot meg is kell tartani, fejlődéséről gondoskodni. A magzati fejlődés első szakaszában az organogenezis idején, ahol a szervek és testrészek alakulnak ki, különösebb igénye nincs a kancának. Vemhesítéskor kifogástalan volt a kondíciójuk.

Az L1 istállóban, a boxban tartott állatok megfelelően vannak takarmányozva jó minőségű szénát kapnak enni. Valamennyire poros, de nem kirívóan, kehes állattal ottlétem alatt nem találkoztam. A kancák és a csikók nevelése is gondosan történik, igény esetén plusz abraktakarmányt kapnak roppantott zab formájában. Ennek felszívódása hatékonyabb, mint a

sima zabé. Az abraktakarmány etetője fából készült, ami rosszul tisztítható, kórokozók könnyen megtelepednek a résekben.

4.kép: Széna L1 lovardában

Az L2 istállóban a lovaszok napi többször kevés szénát adnak a lónak, abrakot egyedileg adják a ló korára, állapotára, hasznosítási fokára való tekintettel. Az etetett takarmány minősége is eléggé változó, vizsgáldás után találtam olyan szénát, ami illatos, pormentes, de előfordult dohos szagú, penészfoltos széna is.

5.kép: L2 lovarda reggeli etetés

L3 lovardában a lovak reggel a gondozóktól egy időben megkapják a szénát és abrakot. Minden lónak igényeihez mérten van kiporciózva az abrak. A legelőre csak a reggeli etetés után vezetik ki őket. Azok a lovak, amelyek délelőtt dolgoznak, azokat a boxban hagyják. A bértartott lovakat pedig a tulajdonos kérésének megfelelően viszik ki legelőre. Ebben az esetben szokott gyakoribb lenni, hogy itt egyedül helyezik el a lovat, nehogy más lova sérüljön meg egy esetleges dominanciaharc közben.

A reggeli és esti etetéskor a lovakat jó minőségű szénával etetik. Vizsgálat után megállapítottam, hogy enyhén poros, de ilyen mennyiségben nem ártalmas a lovakra. Fogyasztás után nem tüszögnek tőle a lovak. Reggel a szükséges abrakot megkapják egyénileg összerakva a lovak. Esti abrakot az is meghatározza, hogy melyik ló mennyit dolgozott aznap. Az ablak lehet bekevert lótáp, de akár szemes termés vagy pellet.

6.kép: L3 lovarda karámban történő etetés

Az L4 lovardában az iskolalovak reggel jó minőségű szénát kapnak, utána elhelyezik őket a legelőre. A legelő kis mérete miatt, nem baj, ha azok a lovak is ott tartózkodnak, akik aznap dolgoznak. A lovarda tulajdonában lévő lovakat kis csoportokban karámozzák, így lehetőségük van társukkal kapcsolatba lépni. Fontos, hogy a kis területre való tekintettel ne legyen zsúfolt a terület, mert konfliktusok alakulhatnak ki, főleg az etetők és itatók közelében.

A bértartott lovakkal meglátásaim szerint nem foglalkoznak annyit. A szükségleteiket megkapják, mindennap megfelelő mennyiségű és minőségű abrakot kapnak, az alom cserélve van alattuk, de egyéb igényeikről a tulajdonos feladata gondoskodni.

Az L5 lovardában a belovaglásra elhelyezett lovakat fel kell készíteni a munkára, így ad libitum kapják a jó minőségű szálas takarmányt. A lovaszok egész nap, váltott műszakban a lovardában vannak, így biztosítva a lovaknak az állandó takarmányt és foglalkozást.

Önítató segítségével megoldott az állandó vízforrás. A tulajdonos lovait igényeknek megfelelően, választható abrakkal, külön egyedi módon takarmányozzák, emellett a kiképzők javaslatot is tehetnek, hogy mire lenne szüksége a ló számára.

7.kép: L5 lovarda esti abrak etetése

4.3 Jó tartás

Az L1 istállóban jelentős mennyiségű, jó génszerkezetű tenyészkanca található. A kancákat leginkább legelőre alapozva tartják csoportosan. Több kancából álló ménes is megtalálható. A méneket külön boxban tartják, de számukra is kialakítottak kisebb karámokat, ahol a nap folyamán kedvükre legelhetnek, hempereghetnek, mozoghatnak. A karámok száma nem egyezik a ménesek számával, így vagy napközben cserélik ki a lovakat, hogy minden ló kedvére kimosoghassa magát, vagy naponta más-más mént visznek ki. Itt az adott eljárás függ az évszakoktól azon belül a nappalok hosszúságától.

Minden évben szigorú tenyészterv készül, hogy mely kancákat, mely ménnel szeretnék fedeztetni. A párosítás közben történik, egyedileg. Így biztosan tudják a fedeztetés idejét, a szülőket, és hogy sikeres volt a fedeztetés vagy ismételni kell. Minden évben adott számú csikó születése várható volt. A csikós tenyészkancaikat a laktáció ideje alatt plusz abrakarmánnyal etették a kanca igényeihez mérten. Reggeli és délutáni órákba a legelőről betelerték a kancákat és csikókat egyedi boxos helyükre, ott megettették őket, ha igényeltek egyedi kezelést, akkor azt biztosították a számukra.

A csikók választásig, azaz fél éves korukig az anyjukkal vannak a legelőn. Választás után ivar szerint elkülönítik őket, külön legelőre helyezik, egészen kettő éves korukig. Két éves koruktól szemle alá vetik őket. A legígéretesebb csikókat saját tenyészetükben megtartják, a további szép küllemű, megfelelő szilárd testfelépítésű csikókat értékesítik. A nem megfelelő csikókat selejtezik.

Elmondható, hogy a ménes legnagyobb részét legelőre alapozott tartásban helyezik el, csak a tenyészméneket tartják boxban, őket egyedileg karámozzák. A mének tágas boxban helyezkednek el, ahol önitató berendezésből megoldott a korlátlan friss víz hozzáférése. Egyes kivételeket képeztek azok a mének, akik az önitatóval játszottak, ezzel elárasztva a helyüket. Náluk az itatás a gondozók által történt, naponta több alkalommal. A gondozók feladata a mének tisztán tartása. A boxokat bőségesen friss szalmával szórják fel, a napi ürülékmennyiséget a reggeli etetés után, távolítják el, amíg a mén a karámban tartózkodik. Az istállóban maradt mének alól is eltávolítják a szennyeződést. Az etetés ideje alatt ürítő kancák alól is összeszedik a trágyát.

8.kép: L1 lovarda legelőre alapozott tartása ménesben

Az istállót minden nap gondosan kitakarítják, ablakokon és ajtón keresztül folyamatos levegőcsere biztosított. A hőmérséklet nyáron a melegben is, télen a hidegben is ideális. A káros gázok és por koncentrációja bőven határérték alatt van.

A kérdőívet kielemezve, a lovak az L1 istállóban ideális körülmények között vannak tartva, még a mének számára is biztosítanak elég mozgási és legelési lehetőséget.

L2 lovardában a lovak boxban vannak tartva, legelő mérete és a lovak nagy létszáma miatt nem minden egyed jut ki napi szinten karámba vagy legelőre. Viszont tanuló feladata a rá bízott ló állatjóléti helyzetének biztosítása, így minimum heti négy alkalommal futószáras edzésként, vagy osztálylovaglásban megmozgatják a lovakat. Ez természetesen nem helyettesíti azt a lehetőséget, hogy a ló legelőn lehessen.

A boxok ideális méretűek, kényelmes és nyugodt helyet biztosít a lovak számára. Mélyalmos rendszert alkalmaznak, amit napi szinten cserélni kell, mivel a jószág ideje nagy részét ott tölti, fontos, hogy tiszta alomanyag kerüljön alá.

A levegő csere a mindig nyitott ablakokon és ajtókon történik, a hőmérséklet és páratartalom a lovaknak megfelelő. A por és a káros gázok koncentrációja is határtartéken aluli, köszönhetően a napi almozásnak, takarításnak.

9.kép: L2 lovarda boxos tartása

Az L3 lovardában a lovak boxban vannak elhelyezve, de lehetőségük van csoportosan vagy egyénileg legelőn is tartózkodni. Az elsődleges tartásmódjuk a boxos tartás, legelőn csak jó idő esetén vannak, este behozzák őket onnan. A nyugodtabb, összeszokottabb lovakat kis csoportokban helyezik el, így egymással jó kapcsolatban lévő lovak együtt töltenek kint időt.

Elég nagy területű legelő van több kisebb részre lekerítve, így azon lovak, amelyek a nap folyamán nem dolgoznak, akár egész nap kint lehetnek. A csoportos tartásban előfordulhatnak

konfliktusok, de nagyobb balesetek nem szoktak történni. A lekerített terület nagyságához viszonyítva határozzák meg a lólétszámot.

Miután kivezették legelőre a lovakat, a lovaszok a trágyás szalmát kiveszik a ló alól és frissel pótolják. A boxban maradt lovakat leápolják, felkészítik a lovasoktatásra.

A boxok mérete tágas, és világos, jól beszűrődik a fény. Minden boxhoz tartozik ablak, ahol friss levegő szabadon áramolhat be. Minden boxba szereltek önitatót, így korlátlan vízfelvétel lehetséges.

10.kép: L3 lovarda napi karámozása

Az L4 lovardában leginkább boxos tartás jellemző, karámozásra és legeltetésre kisebb lehetőség van. Kialakítottak a lovak számára legelőt, de a lovak létszámához képest nem mindig elegendő. A bértartásban lévő lovakat mindig külön karámozzák. Ennek egyik oka a sérülések elkerülése, másrészt, a bértartott lovaknál előfordul, hogy nem csak körmölik őket, hanem patkót is kapnak, akár a hátsó lábukra is. Máshol is bevett szokás, hogy a hátul patkolt lovakat egyedül tartják.

Lovak közötti konfliktusnál a patkó okozhat nagyobb sérülést. A korlátozott hely miatt, az egyedi karámozás nem megoldott, így azokat a lovakat, amik csak egyedül vihetők ki a legelőre, sok esetben a boxban tartják, ritkán viszik ki őket.

A boxok elhelyezkedése szétszórt, több kisebb épületben helyezik el a lovakat. Igyekeznek olyan lovakat egymás mellé tenni, akik jól kijönnek egymással, így ha nem is lehetnek együtt, valamelyest érintkezhetnek. Minden helyen egyedi önitató található, így a vízfogyasztás korlátlanul megoldott.

11.kép: L4 lovarda boxos és karámos tartásmódja

L5 lovardában elsősorban boxos tartás van, de sok boxhoz tartozik közvetlen kapcsolatos kiskarám, ahová szabadon kimehetnek a lovak. Rossz idő esetén bezárják, mivel elsősorban sportlovakról van szó, amik azért kényesebbek a hidegebb időjárásra. A karámok falát fém kerítés rúdból készítik, ez masszív, de azért lehetősége van a lovaknak az érintkezésre. Mivel itt kancák és mének vegyesen vannak tartva, fontos, hogy olyan anyagból készült, ami megakadályozza, hogy a lovak átjussanak a másikhoz. A karámokon felül még nagy legelő is tartozik a lovardához, ahol egyedi legeltetés van, nem engedik össze a lovakat, hacsak nincs kivételes helyzet, hogy két ló nagyon jó viszonyban van egymással. Ha nem is minden nap legelőre, a korlátozott hely miatt, de a karámba kiengedik őket hemperegni vagy mozogni.

Mivel ez egy tréning központú istálló, ezért minden ivarú ló megtalálható. A méneket azért nem herélik ki feltétlen, mert ha tovább akarják őket használni a versenysportban, akkor teljesítmény szempontjából sokkal jobb velük dolgozni, mint herélt lovakkal. Másrészt ha eredményes lesz a későbbiekben ménként, és sok díjat és hírnevet szerez, akkor fedező mén is lehet belőle egy sikeres ménvizsga után. Ezen felül kancákkal és heréltekkel is dolgoznak.

Fedeztetés nem zajlik az istállóban, de ennek ellenére az egyedi tágas boxok alkalmasak lehetnek csikók születésére. Mivel elsősorban itt a tulajdonosok azért fizetnek, hogy a lovak minél szakszerűbben fejlődjenek, nem éri meg nekik amiatt ott tartani a lovat, hogy csikója legyen. A vemhesség korai szakaszában lehet foglalkozni a kancával, de később a magzat fejlődése miatt fontos a könnyű, nem megerőltető munka. Mivel különböző nemű lovak találhatóak, ezért fontos az egyéni foglalkozás. El vannak szokva egymástól, mivel minden helyzetben egyedül vannak, csak boxon keresztül látják egymást, munka közben zavaró lehet egymás közelsége.

A trágyát naponta eltávolítják, és friss alomanyaggal szórják fel a helyüket. Az istálló tiszta, jól kivilágított, ablakokon keresztül sok fény szűrődik be.

12.kép: L5 lovarda egyedi karámjai

4.4 Jó egészség

A vizsgálatom során L1 lovardában beteg állattal ott nem találkoztam, de kezelés esetén lehetőség van a legelőről egyedi tartásba helyezni, és gyógyulásáig ott tartani. A nagy létszám miatt a lovardának „saját” állatorvosa van, aki sérülés vagy kezelésre szoruló állathoz azonnal hívható. Az állatorvost leggyakrabban az ellési időben szokták értesíteni. A lovarda statisztikái szerint előfordulhat nehéz ellés, amit a gondozók jobb esetben orvosolni tudnak, emellett a kancáknál 25% eséllyel előfordul a magzatburok visszamaradás. Ilyen esetben azonnal értesíteni kell az állatorvost, mert ha 3 órán keresztül nem távozik, akkor 6 óra elteltével olyan toxikus anyagok szívódhatnak fel, ami komoly fertőzést, akár elhalálozást okozhat.

L2 lovardában ami szembetűnő, hogy télen nyitott ablak alatt vannak a lovak, mert fontos a levegő folyamatos cseréje. Mivel versenystállóról beszélünk, emiatt a versenyszabályzat előírja, hogy a lovaknak makulátlan külsővel kell rajthoz állniuk. Ha a ló télre megnöveszti a bundáját, azt nehezebb tisztán tartani. Sok tulajdonos dönt úgy, hogy a szőrt képzett emberrel levágatja. Viszont a nyírt lovak hidegebb időben fázhatnak. Fontos, hogy ilyenkor gondoskodjunk a takarókról. Mivel a sportlovakat már évtizedek óta egyedileg, boxban tartják, ezért van olyan

egyed, aki télen nem is növeszt szőrt. Az ő takarózására is figyelni kell. A takarókat súlyra lehet megvenni a 0 grammtól egészen a 400 grammosig, minél nehezebb, annál jobban szigetel. A napi hőmérséklettől függ, hogy éppen melyik takaróra van szüksége a lónak. Ha a ló fázik, annak elég egyértelmű jelei vannak. Hideg az orra, füle és nyaka, drasztikusabb esetben még erősen remeghet. Ebben az esetben fel kell melegíteni a lovat, mert könnyen megfázhat, a nátha meg rámeget a tüdőre. Ha fázósabb típusú lovunk van, akár plusz abrakkal is lehet energiát biztosítani a számára. Ilyen esetben lehet adni árpát, de csak darálva, picit nyugtatja a lovat. A kukorica helyes takarmányozása plusz energiát biztosít a lovakra, de ha sokat adunk belőle, az ízületeket károsíthatja.

A lovardában találtam kehes állatot is, ami állapota ellenére nem kapott speciális takarmányt. A szabadban töltött idő hiánya, a bezártság, hogy a takarmány sem mindig megfelelő, a Kehesség kialakulásához vezethet olyan lovaknál, akik hajlamosabbak rá. Sajnos az ilyen állatokat teljesen elszeparálva tartani nem tudják. Gyógyszeresen megpróbálják javítani az állapotát, de amíg nem változtatják meg az életkörülményeit, addig nem fog javulni az állapota, csak romlani.

Beteg ló vagy sérült ló esetén, először a lovaszok próbálják megoldani a ló tüneteit, végső esetben kérnek állatorvosi segítséget. Sok esetben van, hogy nem szükséges állatorvost hívni a problémához, mert egy enyhe kólikát, sétáltatással, megfigyeléssel, lehet kezelni, ha a lónak van bélmozgása, és széklete. De volt olyan helyzet, ahol nem mérték fel jól a helyzetet, és sajnos drasztikusabb lefolyása lett a betegségnek. fontos, ha nem is hívjuk ki az állatorvost, mindenképp konzultáljunk vele telefonon. Az L2 istállóban leggyakrabban előforduló sérülés a sántaság, ízületi és lábvégi gyulladások. Ezt okozhatja a lovak túlterhelése, védőfelszerelés hiánya vagy nem megfelelő használata, a lábak nem megfelelő ápolása. Előfordult már, hogy adott ló a nap folyamán többször volt használva, munka után nem sétáltatták le őket, hogy a testük visszahűljön a lábukkal együtt. Ilyenkor az inak fokozottan sérülékenyebbek. Ha lesétáltatni nincs idő a lovat, érdemes lehet a lábvégeket vízzel hűteni. Érzékeny lábú lovaknál érdemes lehet in és bokavédőt tenni a lóra. Megterhelő munka előtt, vagy díjugratás előtt a gyenge lábú lovakat érdemes felfáslizni, ezzel megóvva a lábban lévő inakat. Viszont egészséges láb fáslizása, óvatosságból, több kárt okozhat, ahogy a helytelenül felhelyezett fásli is.

L3 lovardában a lovak sok időt töltenek szabad levegőn, az istállóban meg fokozatosan megoldott a levegő csere, mégis talákoztam enyhén kehes állattal. Azt gyógyszerrel kezelték,

és igyekeztek a lehető legtöbb időt szabadban tartani. A keheesség nem csak rossz tartás, takarmányozás miatt alakul, hanem lehet genetikai oka is.

L4 istállóban beteg lóval nem találkoztam, vizsgálat után az derült ki, hogy olykor előfordulnak láb problémák, például sántaság. Ezt elsősorban pihenéssel próbálják orvosolni.

Az L5 istállóban sok plusz felszerelés gondoskodik a lovak egészségének megőrzéséről, ami a többi általam vizsgált lovardában nem volt. Lószolárium, asztmás lovaknak inhalátor, BEMER kezelés folyamatosan elérhető a tréningben levő lovaknak.

Beteg vagy kezelés alatt lévő állattal nem találkoztam, viszont a vizsgálat után kiderült, hogy a sportlovak könnyebben megfáznak a kevésbé dús szőrzetük miatt. Leginkább ősszel a hirtelen jött hideg okoz nekik gondot, vagy tavasszal a pár meleg nap után megkezdődik a vedlés, aztán olykor visszatér a hűvösebb idő. Ilyenkor drasztikusabb esetben állatorvosi segítségre van szükség, mert könnyen rámehet a tüdőjükre. Ilyenkor vénásan antibiotikumot kapnak, emellé fontos a letapadt salakanyagot felszakítani a légutakból. Érdekes immunerősítővel is megtámogatni a ló szervezetét, főleg, hogy a szőrváltás is megterhelő lehet egy beteg ló számára.

13.kép: Egészséges takarmánykiegészítő

4.5 Megfelelő viselkedés

L1 lovardában lehetőségem volt a lovakat is közelebbről szemügyre venni, az ő viselkedésüket tanulmányozni. A lovak élénkek, közeledésre nyugodtan reagálnak, még a ménék is, barátságosak.

L2 lovardában a vizsgálódásom alapján megállapíthatom, hogy lovaknak kevés lehetőségük van a legelőn időt tölteni, nagyon sok időt töltenek a boxban, kellő mozgás nélkül. Amikor a kirendelt lovasuk foglalkozik velük, akkor kellően elfáradnak, de nem mindig van lehetőség velük foglalkozni, olykor kimarad egy-egy nap, akkor a ló szinte egész nap a boxában áll. Emiatt frusztrált lesz a viselkedése, és kialakulhatnak nála olyan szokások, mint a karórágás, szítálás. Egyedi boxos tartás miatt szocializálódni sincs lehetősége, a szomszédjaival olykor van lehetősége érintkezni, vagy ha kinéz a boxának ajtaján, akkor is láthatja a többi lovat, de egyéb kontaktja nincs vele.

Közelebbről megfigyeltem a lovakat, az L1 istállóhoz képest az itt tartott lovak nyugtalanabbak voltak. A magyar sportló temperamentumosabb, mint a hidegvérű ló, de a frusztráció visszavezethető a nem megfelelő tartásmódra. Normál esetben a ló 16 órát is képes a legelőn legelni, élelem után kutatni.

14.kép: L2 lovarda napi szintű boxos tartás

A L3 lovardában a lovak megfigyelése után megállapítottam, hogy kiegyensúlyozott viselkedés jellemzi őket. Attól függetlenül, hogy boxos tartást részesítik előnyben, bőven van lehetőségük legelőn tölteni az idejüket, más lovakkal együtt szocializálódnak, emellett munkából sincs hiány. A lovak gyerekekkel és felnőttekkel is egyaránt kedvesek érdeklődők voltak, frusztrációt nem tapasztaltam.

15.kép: Karámban lovak kapcsolatot létesítenek

A L4 lovarda programjai között gyakran előfordul lovastáborok szervezése, ami elég népszerű program. Viszont észrevételem szerint, a gyerekek létszáma meghaladja a lovak számát. Így a lovakat egy hetes tábor alatt eléggé leterhelik. Egy hetes kurzus után a lovak fáradtak mind testileg és mentálisan. Fontos lenne a lovasok számát pár fővel csökkenteni, hogy a lovak is kellő mennyiséget tudjanak dolgozni, és pihenni is.

A lovak viselkedése az emberekkel és gyerekekkel szemben nyugodt, érdeklődő. Frusztrált viselkedés nem volt megfigyelhető. A lovak elég jól képzettek, szeszélyes viselkedés lovaglás közben nem volt megfigyelhető. Nem voltak kiszámíthatatlanok, akkor sem ha a lovas nem lovagolta szépen.

A bértartott lovak viszont frusztráltak, energiadúsak voltak. Edzésük alatt temperamentumos viselkedés volt jellemző. A bértartók szerződésével kapcsolatban sok információm nincs, de a lovak igényéhez képest kevés a mozgás, a legelőn töltött idő és egymást közötti kapcsolattartás.

A L5 lovardában alovak vizsgálata után, megfigyeltem, hogy fajtájukhoz képest nyugodtak, érdeklődőbbek és kiegyensúlyozottabb. Boxos tartás ellenére lehetőségük van sok időt a szabadban tölteni. Egyedül a társaikkal nincsen sok kontaktjuk, csak karámokon keresztül érintkezhetnek egymással.

4.6 Egyéb

Minden lovardában elég sok fa elemet használnak, amit lefestenek, de gyúlékony anyagnak számít. Emellett nehezebb takarítani, fertőtleníteni, mivel a résekbe könnyen megbújnak a kórokozók. Viszont a fa az egyik legoptimálisabb anyag a lovak tartására.

Szinte minden lovarda lemaradt a naprakész nyilvántartás készítésével. A dolgozók nem szívesen foglalkoznak a papírmunkával, a lovarda vezetőknek nem mindig van idejük pótolni, a dolgozókat folyamatosan megkérni. A kötelező iratokat, amelyeket hatóság vagy állatorvos elkérhet, azokat próbálják minél hamarabb pótolni, de amit kötelező lenne vezetni, de nem szokták ellenőrizni azt van, hogy nem is vezetik rendszeren.

L1 lovardán kívül a többi helyen nagyon sok időt töltenek a lovak a boxban. Még nyáron sem hagyják éjszaka a legelőn a lovakat. Jó idő esetén, ha van megfelelő elkerített terület, ahonnan nem tudnak elmenni és ragadozók sem tudnak bejutni, akkor a lovak elhelyezhetők. L1 lovardában a kancák is szabadon vannak a csikókkal együtt.

Betegségek közül, ami minden lovardáknál jellemző, az a takarmányváltáskor kialakuló puffadás és hasmenés. A friss legelő hasmenés okozhat a lovaknak, ezért tavasszal fokozatosan rövid időre vigyük ki őket. Arra is érdemes figyelni, hogy az idei szénabála szénhidrát és fehérje tartalma friss bálázás után magasabb, ezért érdemes a tavalyival fokozatosan keverve adni.

L3 és L4 lovardában a folyamatos táborozás miatt a lovak a szezon ideje alatt fáradtak és mentálisan leterheltek. Egy nap akár 4 órát is dolgozhatnak, és másnap nincs ideje az izomzatuknak újra regenerálódni, hosszútávon ez számukra káros lehet.

Mindegyik lovardáról elmondható, hogy az állatokat naponta többször ellenőzik, L2 lovardában és az L5 lovardában a nagy létszám miatt éjszakai ügyelet van. Az L3 lovardában és L4 lovardában a bokszok és a környező terület kamerával megfigyelt terület.

5. Következtetések, javaslatok

Állatjóléti szempontjából megállapítható, hogy bár nem a legkorszerűbb épület, de az L1 lovarda felel meg legjobban a lovak számára. Ár érték arányban fenntartható, nincs nagy épület és ráfordítás igénye. A lovak itt maximálisan természetes közegükben érezhetik magukat, társaikkal lehetnek, idejük nagy részét legelőn töltik, de mégis felügyelet alatt vannak, úgy, hogy számukra nem okoz frusztrációt.

L1 lovardáról viszont elmondható, hogy a legkorszerűtlenebb istállóval rendelkezik. A lovak igényeit kielégíti, de néhány fejlesztéssel kényelmesebbé lehetne tenni a bokszokat. A lovak etetője fából készült, amit etetés után nagyon nehéz takarítani, így könnyebben megtapadnak a kórokozók. Érdemes lehet műanyag vödörökre, vagy etetőkre lecserélni, a beruházási költség nem magas és megoldott a napi tisztítás, így a megmaradt takarmány nem rohad bele az etetőbe.

Automata itató található az összes bokszban, de ahol elromlott, az itatást vödörben oldják meg, így nem mindig elérhető a lovak számára a víz. Érdemes lenne megoldani minél hamarabb a javítást, mivel változatosak a napok, emiatt a víz nélküli ló itatásáról olykor megfeledkeznek.

A legelőn tartott kancák számára slaggal viszik a vizet, és kádat töltenek tele, viszont a nagy létszámhoz kevésnek találom a két kádat, amit egymás mellé helyeztek el. A létszámhoz javasolnék további itatók elhelyezését egymástól távolabb, hogy egyszerre több ló is nyugodtan ihasson, ne legyen az itatók környékén rangsorharc. A káddal megoldott, slaggal való vízellátás munkaerőigényes megoldás, mivel fontos, hogy napi többször ellenőrizzék, hogy megfelelő hőmérsékletű és mennyiségű víz legyen elérhető az állatok számára. Emellett télen a kádban a víz könnyen elfagyhat. A ló elég érzékeny a víz hőfokára, ha túl hideg vizet iszik, egészségügyi problémák is kialakulhatnak nála. Emellett a nyílt víztükrös itató hamarabb bekoszolódik, így tisztítani is gyakrabban kell.

Mivel a jelenlegi itatók közel helyezkednek el az istálló épületéhez, így lehetőség lenne kiépíteni automata fagymentes itatókat. Így megoldott lenne a friss vízellátás, és elég lenne reggel és este ellenőrizni az itató működését.

Második helyen az L5 lovardát emelném ki, ott talán az egyetlen gond, ami a lovakra nézve káros lehet, hogy nem tölthetnek együtt időt ménesben, hanem egyedi tartás van, kevesebb érintkezéssel. De a lovaknak van külön karámjuk, ahová bármikor kimehetnek, ezen felül legelő is biztosított. A takarmány állandóan előttük van, amit korlátlanul fogyaszthatnak, így egész nap lekötik magukat. Szakszerű bánásmódban részesítik őket, állandó felügyelet alatt vannak. Viszont ezen körülmények megteremtésének magas anyagi vonzata van.

Nem találtam kirívó hibát az L3 istálló és L4 istálló körül. A lovaknak lehetőségük van legelni, emellett érintkezni kiscsoportos ménesben a társaikkal. L4 istállóban megjegyzendő, ameddig az iskola lovakat időszakonként túlterhelik, addig a bértartott lovakkal keveset foglalkoznak. Ha a bértartó feladata lenne a lovak mozgatása, akkor az elsősorban nem a lovarda hibája, ha a gazda külön megkéri a lovardát, hogy ne mozgassák vagy karámozzák a lovat. Viszont, ha nincs ilyen speciális kérés, akkor lelkiismeretes lovardaként ugyanúgy kellene gondoskodnom az összes ló állatjóléti helyzetéről. Ha mást nem, ha az iskola lovak dolgoznak, akkor a bértartott lovakat kellene a legelőre egyedileg kihelyezni.

Ekkora lólétszámnál költséges lenne egy jártatógép beszerelése, emiatt azt nem javasolnám ilyen módon az L4 lovarda számára.

Utolsó helyre sorolnám az L2 istállót. A lovak számára nincs elég nagy terület a mozgásra, ahhoz képest, hogy hány ló tartózkodik ott, nagyon kicsi a legelő és karámozni sincs lehetőség. Viszont lenne terület létesíteni új helyet a lovak számára, viszont azon más lovaspálya van. A lovardához az ország egyik legnagyobb fedeles lovaspályája tartozik, emellett található másik fedett lovaspálya. Kettő darab külső pálya is megtalálható, így jó idő esetén ott is tudnak a lovasok tanulni. Ezen felül található még egy kialakított military pálya. A lovak állatjóléti szempontjából a military pályát is átalakítanám legelőre, hogy több ideje legyen a lovaknak kint tartózkodni. Ha amellet döntenek, hogy szükség van minden pályára, akkor egy korszerű jártatógép célszerű lenne a lovaknak, hogy legalább napi szinten tudjanak mozogni. Az állandó boxban való tartózkodás azt is gátolja, hogy a lovak érintkezzenek egymással. Meglátásaim szerint itt a lovak érdekében fejlesztések szükségesek.

6. Irodalomjegyzék

Könyvek:

Bodó Imre és Dr. Hecker Walter (szerk) (2013): *Lótenyésztés, lótartás, lóhasználat*. Budapest: Mezőgazda Kiadó

Desmond Morris (1997): *Miért csinálja...: A ló*. Budapest: Európa Könyvkiadó

Dr. Gere Tibor (2001): *Gazdasági állatok viselkedése III. Lovak Viselkedése*. Budapest: Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó

dr. Kovács Ferenc (1990): *Állathigiénia*. Budapest: Mezőgazdasági Könyvkiadó

Dr. Pongrácz László (2006): A ló ménesi tartásának körülményei. In: Dr. Czímber Gyula, Novotni Péter, Dr. Pongrácz László, Dr. Szajkó István, Török Miklós, Vígh Attila: *A mesterlovász könyve*. Budapest: Szaktudás Kiadóház pp. 92 – 101

Jaime Jackson (1997): *The Natural Horse: Foundations for Natural Horsemanship*. USA: Star Ridge Publishing

Jo Bird (2002): *A természetes lótartás*. Gabo

Ray Hunt (1978): *Think Harmony With Horses*. Give-It-A-Go Enterprises, Bruneau.

Stephen Budiansky (2001): *A ló természetrajza*. Budapest: Vince Kiadó

Pat Parelli (1994): *Natural HorseManShip*. Colorado Springs: Western Horseman. Inc., Kierdorf

Internetes cikkek, e-könyvek:

Horváth Tímea, Mészáros Gyula (2008): *Természetes Lókiképzés*. Gödöllő: Szent István Egyetem

<http://animalwelfare.szie.hu/cikkek/200801/AWETH200885103.pdf>

Jónás Melinda (2008): *Az istálló rendje*. Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet

<https://docplayer.hu/3223805-Munkaanyag-jonas-melinda-az-istallo-rendje-a-kovetelmenymodul-megnevezese-gondozasi-feladatok.html>

NÉBIH (2012): *14. számú tananyag Az állatok védelméről es kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény módosításáról szóló 2011. évi CLVIII. törvény*

https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/321120/AROPjog2_14_tananyag_121128.pdf/b3577b13-3134-4271-99c8-834cf9e4a239

Lehner Zsolt (2009): *Az ökológiai állattartás és az állatvédelem kapcsolata*. Budapest: Állatorvostudományi Egyetem

<http://www.huveta.hu/handle/10832/183>

Pelyva Imre (2008): *Állatjólét, környezetvédelem, állatszállítás állatvédelme*. Budapest: Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet

<https://docplayer.hu/1027637-Munkaanyag-pelyva-imre-allatjollet-kornyezetvedelem-allatszallitas-allatvedelme-a-kovetelmenymodul-megnevezese.html>

Képi források

1.kép: A ló hármass látása. Forrás: Jo Bird (2002): *A természetes lótarás.* Gabo p. 21

2.kép: Ménesen belüli hierarchia harc. Forrás: Jo Bird (2002): *A természetes lótarás.* Gabo p. 26

3.kép: Ló füljelzései. Forrás: Jo Bird (2002): *A természetes lótarás.* Gabo p. 20

7. Mellékletek

LÓ

Szempont	Válasz
I. Jó táplálás	
<i>I.1. Környezeti vizsgálatok</i>	
I.1.1. Biztosítanak az állatoknak fajuknak, koruknak és élettani állapotuknak megfelelő teljes értékű és elegendő mennyiségű táplálékot?	igen/nem
I.1.2. Csak olyan takarmányt és folyadékot adnak az állatoknak, amelyek nem okoznak szenvedést vagy fájdalmat az állatoknak?	igen/nem
I. 1.3. A széna por és penészmentes?	igen/nem
I.1.4. Az etető- és itatóberendezés kialakítása, elhelyezése okoz vagy eredményez sérülést az állatnak?	igen/nem
I.1.5. Az etető- és itatóberendezés kialakítása, elhelyezése okozhatja vagy eredményezheti a víz vagy a takarmány kontaminációját káros anyagokkal?	igen/nem
I.1.7. Az etető- és itatóberendezés állapota okozhat vagy eredményezhet sérülést az állatnak?	igen/nem
I.1.7. Az etető- és itatóberendezés elhelyezése okozhat vagy eredményezhet sérülést az állatnak a takarmányért történő versengés miatt?	igen/nem
I.1.8. Az állatokat megetetik fiziológiai szükségleteinek megfelelő időközönként?	igen/nem
I.1.9. Folyamatosan biztosított az állatoknak ivóvíz vagy más folyadék felvételének lehetősége?	igen/nem
I.1.10. Csoportosan tartott állatok a csoport többi tagjával azonos időben jutnak takarmányhoz?	igen/nem
I.1.11. A csikók a születésüket követően haladéktalanul főcstejhez juthatnak?	igen/nem
<i>I.2. Állat alapú vizsgálatok</i>	
I.2.1. A vizsgált állatok testtömeg-indexe az adott életkornak és életállapotnak megfelelő?	igen/nem
I.2.2. Tapasztalhatók a rossz takarmányozásra visszavezethető sztereotípiák? (pl. karórágás, levegőnyelés)	igen/nem
I.2.3. Van kehes állat?	igen/nem
II. Jó tartás	
<i>II.1. Környezeti vizsgálatok</i>	
II.1.1. Van lehetősége a lovaknak a társas kapcsolatokra?	igen/nem

II.1.2. A megkötött vagy zárt helyen tartott állatoknak is rendelkezésre áll elegendő férőhely élettani és etológiai szükségletei kielégítésére?	igen/nem
II.1.3. Tartanak kikötve lovakat?	igen/nem
II.1.4. A telep kialakítása alkalmas az állatok megfelelő mozgási igényének kielégítésére?	igen/nem
II.1.5. Van lehetőség karámozásra?	igen/nem
II.1.6. Van lehetőség legeltetésre?	igen/nem
II.1.7. Alkalmaznak járatógépet a lovak mozgásában?	igen/nem
II.1.8. A lovak részére biztosított napi mozgáslehetőségek időtartama megfelelő?	igen/nem
II.1.9. Van elegendő hely a zavartalan elléshez?	igen/nem
II.1.10. Van elegendő hely az ellési segítségnyújtáshoz?	igen/nem
II.1.11. Azok az anyagok, berendezések, felületek, amelyekkel az állatok érintkeznek:	
– ártalmatlanok?	igen/nem
– alaposan tisztíthatók?	igen/nem
– alaposan fertőtleníthetők?	igen/nem
– nem okoznak sérülést az állatoknak?	igen/nem
– nem tűzveszélyesek?	igen/nem
II.1.12. Elvégzik az épületek, berendezések karbantartását úgy, hogy ne legyenek az állatoknak esetleges sérülést okozó éles sarkok, kiszögellések?	igen/nem
II.1.13. A padozat csúszásmentes?	igen/nem
II.1.14. A padozat szilárd, egyenletes, stabil?	igen/nem
II.1.15. A lovak állásai, bokszai kényelmesek, jó vízelvezető képességűek és tiszták?	igen/nem
II.1.16. Megfelel az állatok igényeinek az épület:	
– szellőzése?	igen/nem
– hőmérséklete?	igen/nem
– relatív páratartalma?	igen/nem
– porkoncentrációja?	igen/nem
– a levegő gázösszetevőinek koncentrációja?	igen/nem
II.1.17. A zajszint a lehető legkisebb?	igen/nem
II.1.18. Az állatok szokásainak és fiziológiai szükségleteinek megfelelő természetes vagy mesterséges megvilágítást biztosítanak?	igen/nem
II.1.19. Szabadtartás esetén megfelelő védelmet biztosítanak a ragadozók vagy kóbor állatok ellen?	igen/nem
II.1.20. Szabadtartás esetén megfelelő védelmet biztosítanak az egészséget veszélyeztető egyéb kockázatok ellen?	igen/nem

II.1.21. Az elektromos berendezések érintésvédelmi szempontból biztonságosak?	igen/nem
II.1.22. Ellenőrzik legalább naponta egyszer azokat a gépi berendezéseket, amelyek az állatok egészségének megőrzése szempontjából fontosak?	igen/nem
II.1.23. A gépi berendezések meghibásodása esetén hozzálátnak haladéktalanul a hiba kijavításához, vagy tesznek más megfelelő lépéseket az állatok egészségének és jóllétének megőrzésére?	igen/nem
II.1.24. Van az épületekben tűzjelző berendezés?	igen/nem
<i>II.2. Állat alapú vizsgálatok</i>	
II.2.1. Ha az állatok mozgásszabadságát korlátozzák, ez nem okoz szenvedést vagy sérülést?	igen/nem
II.2.2. Láthatók kikötés okozta sérülések, hegek?	igen/nem
II.2.3. Milyen mértékű az állatok testszennyezettsége?	igen/nem
II.2.4. Láthatók a fokozott hőszabályozás jelei az állatokon? (pl. verejtékezés vagy összebújás)	igen/nem
II.2.5. A terelő utakon az állatok elcsúsznak, elesnek, megtorpannak, visszafordulnak?	igen/nem
III. Jó egészség	
<i>III.1. Környezeti vizsgálatok</i>	
III.1.1. Végeznek-e herélést?	igen/nem
III.1.2. Van minden lónak külön nyerge, kantárja?	igen/nem
III.1.3. Lemossák a zablát minden használat után?	igen/nem
III.1.4. Megfelelő a loápolás gyakorisága?	igen/nem
III.1.5. Megfelelő a patapucolás gyakorisága?	igen/nem
III.1.6. A lovak lábait minden használat után lemossák?	igen/nem
III.1.7. Végeznek rendszeresen (legalább negyedévente) pataápolást?	igen/nem
III.1.8. Alkalmazznak-e olyan természetes vagy mesterséges tenyésztési eljárást vagy tenyésztési programot, amely bármely állatnak szenvedést vagy sérülést okozhat (kivéve azon szükséges beavatkozásokat, amelyek csak minimális vagy pillanatnyi szenvedést vagy sérülést okoznak)?	igen/nem
III.1.9. Kényszerítenek-e olyan teljesítményre állatot, amely meghaladja a tőle elvárható mértéket figyelemmel fajára, fajtájára, korára, egészségi állapotára?	igen/nem
III.1.10. Tartanak-e valamilyen állatot bemutatási céllal úgy, hogy az károsítja egészségét vagy jóllétét?	igen/nem
III.1.11. Van megfelelő hely szükség esetén a sérült vagy beteg állatok elkülönítésére?	igen/nem

III.1.12. Elkülönítik a beteg vagy sérült állatokat?	igen/nem
III.1.13. Szükség esetén biztosítanak száraz és kényelmes almot az így elkülönített állatoknak?	igen/nem
III.1.14. Állategyedeken végzendő vizsgálatok:	
· sántaság, ízületi és lábvég-gyulladások	igen/nem
· testfelületi sérülések, hegek száma, mérete	igen/nem
· keheesség előfordulása	igen/nem
· hasmenés/bélsárrekedés/vakbél-, vastagbél-felfúvódás	igen/nem
· hüvelyi folyás	igen/nem
IV. Megfelelő viselkedés	
<i>IV.1. Környezeti vizsgálatok</i>	
IV.1.1. Van kijárási lehetőség legelőre, karámba?	igen/nem
<i>IV.2. Állat alapú vizsgálatok</i>	
IV.2.1. Csoporttársak között nagy az agresszív viselkedési formák jelenléte?	igen/nem
IV.2.2. Sztereotípiák jelenléte mekkora? Milyen fajta sztereotípiák ismerhetők fel egyes egyedeken?	igen/nem
IV.2.3. Emberrel való kapcsolat: milyen a reakció ismeretlen ember irányában?	igen/nem
V. Egyéb	
<i>V.1. Környezeti vizsgálatok</i>	
V.1.1. Részesültek az állatokkal foglalkozó személyek állatvédelmi oktatásban? (útmutatás az állatok ellátásához és a mezőgazdasági haszonállattartás jogszabályi rendelkezései)	igen/nem
V.1.2. Ellenőrzik az állatokat naponta legalább egyszer?	igen/nem
V.1.3. Biztosított megfelelő erősségű fix vagy hordozható fényforrás az állatok bármely időpontban történő ellenőrzéséhez?	igen/nem
V.1.4. Minden sérülésre vagy betegségre gyanús állatot késedelem nélkül ellátnak?	igen/nem
V.1.5. A gondozók a felmerülő állategészségügyi problémák esetén haladéktalanul kérik az állatorvos közreműködését?	igen/nem
V.1.6. Naprakészen vezetik az állomány-nyilvántartást (állatok beérkezése, kikerülése, elhullása, elhullások okai)?	igen/nem
V.1.7. Naprakészen vezetik a gyógykezelési naplót?	igen/nem
V.1.8. Naprakészen vezetik a takarmányozási/termelési naplót?	igen/nem
V.1.9. Vezetnek naprakész nyilvántartást az állatok rendszeres ellenőrzéséről és az elvégzett kezelésekről?	igen/nem

V.1.10. Vezetnek naprakész nyilvántartást a berendezések rendszeres ellenőrzéséről és az elvégzett javításokról?	igen/nem
V.1.11. A fenti nyilvántartásokat legalább öt évig megőrzik?	igen/nem
V.1.12. Készítettek-e kiürítési tervet tűz vagy egyéb havaria esetére?	igen/nem

NYILATKOZAT

szakdolgozat nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Eigel Eszter
A Hallgató Neptun kódja: CM4U24
A dolgozat címe: Kaposvár környéki lovardák jólétének felmérése
A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: Állattenyésztési Tudományok Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Állattenyésztési Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott szakdolgozat egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlan állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemitulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumába. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után

nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem MATER Hallgatói Dolgozatok repozitóriumában.

Kelt: 2024 év 04 hó 24 nap

Hallgató aláírása

NYILATKOZAT

Eigel Eszter (CM4V2M) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a szakdolgozatot áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A szakdolgozatot a záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom¹.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*2}

Kelt: 2024. április 28.

belső konzulens

---

¹ A megfelelő aláhúzendó.

² A megfelelő aláhúzendó.